

Rechtbank Den Haag

Zitting d.d. 3 november 2016

Parketnummer: 09/837304-15

PLEITAANTEKENINGEN

Inzake

VORDERINGEN BENADEELDE PARTIJEN

tegen

GEERT WILDERS

Mr. G. Sluiter

Advocaat te Amsterdam

I. Vooraf

1. Het is voor de eerste keer dat de mensen om wie het eigenlijk gaat in deze strafzaak het woord mogen voeren. Slachtoffers van de aan de heer Wilders verweten strafbare gedragingen. Cliënten zijn verheugd dat zij via mij hun vorderingen als benadeelde partijen mogen toelichten.
2. Het toelichten van een vordering is uiteraard geen spreekrecht; dat is op deze strafzaak niet van toepassing. Ik beperk mij dus tot het toelichten van de vordering. Het pleidooi zal deels juridisch van aard zijn, maar ook zal ik ruim aandacht besteden aan de door

Prakken d'Oliveira

cliënten geleden schade. Daarbij passen meer persoonlijke, feitelijke verhalen.

3. De schriftelijke stukken van mijn kant die bij de rechtbank al bekend zijn zal ik zo min mogelijk herhalen. Wel is het nodig over bepaalde punten aanvullende opmerkingen te maken en voor een logisch opgebouwd verhaal ontkom ik er niet aan bepaalde aspecten van de al ingediende schriftelijke toelichting nog eens kort te herhalen. Bovendien is ook de externe openbaarheid -uw rechtbank heeft daar al naar verwezen bij het voorhouden van het dossier afgelopen maandag- er mee gediend dat bepaalde punten terugkeren bij deze openbare zitting. De geïnteresseerden in deze strafzaak -en dat zijn er vele- hebben immers geen kennis van de al uitgewisselde schriftelijke stukken.
4. De vordering tot schadevergoeding is een bijzonder maar zeer welkom fenomeen in een strafproces, het is een stukje civiel recht in het strafproces. De basis voor de vorderingen van cliënten is een strafrechtelijke veroordeling van de heer Wilders voor een -of beide- tenlastegelegde strafbare feiten, art. 137c en 137d Sr. Dat is het uitgangspunt voor cliënten bij hun vordering. En alleen al vanwege hun vorderingen -en gedane aangiften- is duidelijk wat hun standpunt is over het tenlastegelegde. Maar ik ga mij uiteraard niet uitlaten over de strafrechtelijke schuldvraag, dat is niet aan mij. Wel zal ik mij uitlaten - en moet ik daar ook ruimte voor krijgen- over de civielrechtelijke aansprakelijkheid van dhr. Wilders.
5. Zoals al gezegd in de schriftelijke toelichting: als dhr. Wilders wordt veroordeeld staat daarmee civielrechtelijk vast dat hij onrechtmatig heeft gehandeld en dat dat handelen hem kan worden toegerekend. De vraag die nu voorligt is of door zijn handelen cliënten schade die voor vergoeding in aanmerking komt hebben geleden en of uw rechtbank daarover in deze strafzaak een beslissing zou moeten nemen.
6. Ik heb voor deze toelichting de volgende indeling:
 - * procesverloop m.b.t. benadeelde partijen tot dusver
 - * de benadeelde partij in het strafproces
 - * juridisch kader voor de beoordeling van civiele vorderingen in discriminatiezaken
 - * cliënten

- * ontvankelijkheid - aard van de verdenking
- * ontvankelijkheid - rechtstreekse schade
- * ontvankelijkheid - onevenredige belasting van het strafproces
- * schadevergoeding bij schending van fundamentele rechten
- * schade voor cliënten - persoonlijke onderbouwing
- * schade voor cliënten - aanvullende onderbouwing
- * omvang van de schade
- * reactie op het standpunt van dhr. Wilders mbt vorderingen cliënten
- * overige punten
- * conclusie

II. Procesverloop m.b.t. benadeelde partijen tot dusver

7. Het is goed om kort in herinnering te roepen wat de gang van zaken ten aanzien van vorderingen van cliënten tot schadevergoeding tot dusver is geweest.
8. Op 18 december 2014 heeft het openbaar ministerie mensen en organisaties die aangifte hebben gedaan geïnformeerd over de vervolging. In reactie daarop heeft een aantal aangevers gezegd rechtstreekse schade te hebben geleden en graag een schadeopgaveformulier te willen ontvangen. Dat schadeformulier is verzonden door het openbaar ministerie op 18 februari 2015.
9. Daarop heeft het openbaar ministerie een aantal zogenaamde voegingsformulieren ontvangen. Op 25 februari 2016 ontvingen deze benadeelden een brief van het openbaar ministerie waarin de benadeelde wordt geïnformeerd over de mogelijkheid om ter zitting de vordering toe te lichten; het openbaar ministerie raadt aan om daarbij gebruik te maken van een advocaat. Als de benadeelde desondanks de vordering zelf zou wensen toe te lichten dan, zo deelt het openbaar ministerie mede, bestaat de kans dat de rechter wordt verzocht de vordering niet-ontvankelijk te verklaren vanwege de te grote belasting voor de strafzaak.
10. Uiteindelijk heeft slechts een zeer klein gedeelte van de zo'n 6500 aangevers besloten om schadevergoeding te vorderen. Ik acht het van belang te benadrukken dat dit niets zegt

over de kwestie of de aangevers die zich niet hebben gemeld al dan niet schade hebben geleden. Mensen hebben zelf een afweging gemaakt en hadden er misschien geen trek in om een juridisch traject in te gaan. Bovendien valt niet uit te sluiten dan men door de correspondentie met het openbaar ministerie licht ontmoedigd is geraakt, en het idee kreeg dat hun voeging in het strafproces niet al te zeer op prijs werd gesteld.

11. Mede op verzoek van de advocaten van de benadeelde partijen, heeft uw rechtbank een schriftelijke ronde ingelast met betrekking tot de vorderingen. Uw rechtbank heeft eveneens bepaald dat vorderingen die binnenkomen na 23 september 2016 niet-ontvankelijk zijn. Op 14 oktober 2016, tot slot, heeft uw rechtbank van de 61 ingediende vorderingen er 18 kennelijk niet-ontvankelijk verklaard, omdat zij boven de door u gehanteerde grens van 500,- E aan immateriële schade zaten. Voor zover ik kan overzien zijn dit allemaal vorderingen geweest die zonder bijstand van een advocaat zijn opgesteld.
12. Over andere vorderingen, waarover uw rechtbank zich dus nog moet uitlaten, is onder andere het volgende besloten:

'Gelet op de aard van de verdenking ligt ook toewijzing van verzoeken tot immateriële schade in beginsel niet voor de hand.'

13. Indachtig deze zin, maar ook vanwege de standpunten van het openbaar ministerie en dhr. Wilders -beide procespartijen concluderen tot niet-ontvankelijk verklaring van de vorderingen- weet ik dus dat mijn cliënten bij hun vorderingen een 'uphill battle' wacht.
14. Als ik dan het proces-verbaal van de zitting van 14 oktober lees, dan ligt het -gelukkig maar- iets genuanceerder:

'Voorts wordt overwogen dat de verweten uitlatingen, gelet op de aard van de verdenking, geen directe materiële schade toebrengen en ook een hoog bedrag aan immateriële schade ligt niet voor de hand.'

15. De vorderingen hebben dus nog kans van slagen; hieruit put ik dan maar de nodige hoop.
16. Wat volgt uit deze overwegingen is dat uw rechtbank bij de beoordeling van de vorderingen naar het zich laat aanzien de aard van de verdenking van grote betekenis acht; ik zal er later uitgebreider op ingaan en betogen dat de aard van de verdenking nu juist een zeer sterke basis biedt voor het aannemen van rechtstreekse schade.

III. De benadeelde partij in het strafproces

17. Ik wil even kort stil staan bij die steeds belangrijkere rol voor het slachtoffer in het strafproces, omdat het tegen die achtergrond is -de nadrukkelijke opdracht van de wetgever om meer oog te hebben voor de rechten van slachtoffers- dat uw rechtbank de vorderingen van cliënten moet beoordelen.
18. Breed in de politiek wordt het standpunt gedragen dat het slachtoffer een wezenlijke rol moet spelen in het strafproces. Dat vindt ook de partij van verweerder, de PVV. Ik heb een drietal relevante citaten gevonden:

'Wat wel jammer is, is dat het wetsvoorstel geen verschijningsplicht voor de verdachte bevat. Hoewel de aanwezigheid van de verdachte niet voor alle slachtoffers/nabestaanden doorslaggevend is, is het wel bijzonder vervelend om voor een lege stoel je verhaal te moeten doen, terwijl je wel als getuige beëdigd kunt worden als je gebruik maakt van het uitgebreide spreekrecht. Daarbij is de PVV altijd al van mening geweest dat iemand in geval van een misdrijf verantwoording heeft af te leggen aan het slachtoffer of de nabestaanden in het bijzonder en aan de samenleving in het algemeen. Om deze voor de PVV principiële reden dient iemand gewoon verplicht aanwezig te zijn op zijn of haar terechtzitting. Mijn fractie zal daarom wederom een motie indienen om dit te realiseren.'¹

'De leden van de PVV-fractie constateren dat de positie van slachtoffers in het strafrecht in de loop der tijd aanzienlijk verstevigd is. Op zichzelf zien deze leden dat

¹ Bijdrage PVV Kamerlid Lillian Helder, 27 mei 2015, <https://www.pvv.nl/index.php/63-fj-related/lilian-helder/8375-uitbreiding-van-het-spreekrecht-voor-slachtoffers-en-nabestaanden-in-het-strafrecht.html>

als een positieve ontwikkeling'.²

Criminelen moeten hun slachtoffers, meer dan nu gebeurt, compenseren.³

19. Het staat uw rechtbank natuurlijk vrij om -onderdelen van- de reactie van dhr. Wilders op de vorderingen van mijn cliënten mede te beoordelen in het licht van de standpunten van zijn eigen politieke partij over de positie van slachtoffers in het strafproces.
20. Daar waar het gaat om de vorderingen benadeelde partijen is het uitgangspunt meer en meer dat vorderingen zo veel mogelijk in het strafproces moeten worden afgedaan. Het is geenszins de bedoeling dat benadeelde partijen weer het strafproces uitgejaagd gaan worden. Dat is wel een mogelijke consequentie indien uw rechtbank in deze strafzaak criteria zou hanteren met betrekking tot de vorderingen van benadeelde partijen die stringenter zijn dan wat in strafzaken gebruikelijk is. Bij de beoordeling van de vorderingen van cliënten doen zij dan ook een nadrukkelijk beroep op u om aansluiting te zoeken bij hetgeen gebruikelijk is bij beoordeling van vorderingen *in strafzaken in vergelijkbare situaties*.
21. Als voorbeeld van de voortvarende wijze waarop vorderingen van benadeelde partijen in strafzaken kunnen worden behandeld verwijst ik graag naar de politie-agent die zich voegt als benadeelde partij in een strafzaak terzake belediging van een ambtenaar in functie; bijvoorbeeld, iemand heeft een politie-agent voor sukkel uitgemaakt. Niet alleen wacht dan de verdachte standaard een strafrechtelijke veroordeling -een geldboete meestal- maar ook zal hij de immateriële schade die de politie-agent door die belediging lijdt vaak moeten vergoeden; veelal wordt een standaardbedrag toegekend van 100,- E voor louter immateriële schade die zonder verder onderzoek vaak aannemelijk wordt geacht.
22. Ik heb over de voegingen van politie-agenten bij eenvoudige beledigingen geen oordeel - vanuit het perspectief van handhaving van normen valt er misschien wat te zeggen voor deze werkwijze. Maar ik verwacht wel dat de immateriële schade die mijn cliënten

² Kamerstukken I, 2011-2012, 33176, nr. B.

³ https://www.parlement.com/9291000/d/2010_pvv_verkiezingsprogramma.pdf.

hebben geleden -die te maken heeft met wezenlijke zorgen over hun recht in Nederland te mogen blijven en als volwaardige medeburgers te worden beschouwd- dat die schade in het licht van vele zaken waarin beduidend minder ernstige schade zeer gemakkelijk aannemelijk wordt geacht, zeer serieus wordt genomen.

IV. Juridisch kader voor de beoordeling van vorderingen in discriminatiezaken

23. De beslissing op vorderingen van benadeelde partijen in strafzaken dient plaats te vinden op basis van de regels en beginselen van het burgerlijke recht, in het bijzonder het verbintenissenrecht op grond van onrechtmatige daad.
24. Er is echter nog meer aan juridisch kader dat ik graag wil bespreken. Het gaat immers om vorderingen van slachtoffers van strafbare feiten die eveneens een schending van het VN Verdrag ter uitbanning van rassendiscriminatie ('het Rassendiscriminatieverdrag') inhouden. Bovendien staat het uw rechtbank vrij -en kan het raadzaam zijn- om voor invulling van het toepasselijke juridische kader acht te slaan op jurisprudentie van relevante buitenlandse discriminatiezaken met daarin eveneens een rol voor benadeelde partijen.⁴
25. Eerst het Rassendiscriminatieverdrag. De strafbare feiten waarvan dhr. Wilders wordt beschuldigd, art. 137c en 137d Sr., vinden in hun huidige vorm hun oorsprong in dat Rassendiscriminatieverdrag. Dit Verdrag legt Nederland -en dus ook uw rechtbank- een aantal relevante verplichtingen op; het toezichthoudende Comité bij het Verdrag heeft belangrijke aanbevelingen gedaan over de toepassing van het Verdrag en beslist op klachten van individuen die claimen slachtoffer te zijn van schending van het Verdrag door partij-staten.
26. Art. 4 sub a verplicht landen die bij het Verdrag zijn aangesloten:

'strafbaar bij de wet te verklaren het verspreiden, op welke wijze ook, van

⁴ De mogelijkheid om acht te slaan op ontwikkelingen in het buitenland bij de beoordelingen van vorderingen van benadeelde partijen is in de jurisprudentie erkend; zie 'Slachtoffer en rechtspraak - Handleiding voor de Strafrechtspraktijk', <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Slachtoffer-en-de-Rechtspraak.pdf>, p. 139.

Prakken d'Oliveira

denkbeelden die zijn gegrond op rassuperioriteit of rassenhaat, aanzetting tot rassendiscriminatie, zomede alle daden van geweld of aanzetting daartoe, die zijn gericht tegen een ras of een groep personen van een andere huidskleur of etnische afstamming, alsook het verlenen van steun aan tegen bepaalde rassen gerichte activiteiten, waaronder begrepen de financiering daarvan.'

27. Nogmaals: artt. 137c en 137d Sr zijn bedoeld uitvoering te geven aan die verplichting tot strafbaarstelling van discriminatie.

28. Voor de vorderingen van cliënten is art. 6 van bijzonder belang:

'De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verzekeren een ieder binnen hun rechtsgebied doeltreffende bescherming en rechtsmiddelen, door tussenkomst van de bevoegd nationale rechterlijke instanties en andere overheidsinstellingen, tegen elke uiting van rassendiscriminatie waardoor hij, in strijd met dit Verdrag, wordt aangetast in zijn rechten als mens en zijn fundamentele vrijheden, zomede in zijn recht zich tot deze rechterlijke instanties te wenden ter verkrijging van een billijke en afdoende schadeloosstelling of genoegdoening voor alle door hem geleden schade die het gevolg is van een zodanige discriminatie.'

29. De Nederlandse rechter is op grond van dit art. 6 verplicht slachtoffers van discriminatie, waardoor hij of zij is aangetast in zijn rechten als mens en zijn fundamentele vrijheden, een billijke en afdoende schadeloosstelling of genoegdoening te geven. Nu de vorderingen van cliënten bij uw rechtbank ter beoordeling liggen -en zij evident slachtoffer zijn van door het Verdrag beschermde verbod op rassendiscriminatie- wordt van uw rechtbank dus verlangd dat u effectieve uitvoering geeft aan dit artikel 6.

30. Ik wil uw rechtbank verder graag meenemen naar de slachtoffer-status in het kader van het Rassendiscriminatieverdrag omdat dit later ook relevant is voor de kwestie van al dan niet rechtstreekse schade.

31. Art. 14 lid 1 van het Verdrag biedt de mogelijkheid tot klagen bij het Comité voor

Prakken d'Oliveira

'personen of groepen personen, die beweren het slachtoffer te zijn van een schending door die Staat die partij is bij dit Verdrag van een of meerdere in dit Verdrag genoemde rechten.' Of iemand de slachtoffer-status geniet als het gaat om schendingen van het Verdrag -dus gevallen van discriminatie- is in de jurisprudentie van het Comité aan de orde gekomen.

32. Bijvoorbeeld in de zaak tegen de Duitse politicus Thilo Sarrazin die zich op laattunkende en discriminerende wijze in een interview uitliet over migranten, met name Arabieren en Turken;⁵ deze uitspraak van het Comité heb ik eerder al aan het dossier toegevoegd. De feiten van de zaak Sarrazin zijn van belang, omdat net als dhr. Wilders in deze strafzaak, dhr. Sarrazin zich niet tot een specifieke Turkse of andere persoon uit een minderheid richtte, maar zich discriminerend uitliet over deze groepen als geheel in de (massa)media, die voor iedereen in Duitsland toegankelijk zijn.
33. Het Comité oordeelde dat Duitsland verplichtingen onder het Verdrag had geschonden doordat Sarrazin niet vervolgd werd voor zijn haatzaaiende en discriminerende uitlatingen. De klacht tegen Duitsland was ingediend door een Turkse organisatie in Berlijn; de Duitse regering stelde zich op het standpunt dat deze organisatie geen slachtoffer kon zijn ('the petitioner is not in a position to claim that it is the victim of a violation of any of the rights set forth in the Convention', para. 4.2), en sprak over de klager als niet-rechtstreeks getroffen partij ('(...) it was not a directly aggrieved party', para. 4.6, en zie ook para. 11.2).
34. Het Comité verwierp deze te beperkte opvatting van de slachtoffer-status. Het oordeel was dat de rechtspersoon die op grond van statuten en activiteiten in de te behartigen belangen is getroffen wel degelijk een slachtoffer is in de zin van het Verdrag (para. 11.3).
35. In de jurisprudentie van het Comité is er overigens nooit enige discussie over de slachtoffer-status van individuen die klagen over discriminerende uitlatingen; de slachtoffer-status van het gediscrimineerde individu wordt als vanzelfsprekend

⁵ UN Doc. CERD/C/82/D/48/2010, Communication No. 48/2010, 26 februari 2013.

aangenomen. De conclusie is te rechtvaardigen op basis van de jurisprudentie van het Comité dat getroffen individuen -en rechtspersonen die voor de belangen van getroffen individuen opkomen- beschouwd moeten worden als slachtoffers van discriminatie; het is een belangrijke aanwijzing om ook vanuit het Rassendiscriminatieverdrag bezien rechtstreekse schade aan te nemen bij alle vormen van discriminatie.

36. Het Comité laat zich bij Verdragsschendingen ook uit over schade; het adviseert, bijvoorbeeld, een aangesloten land om schadevergoeding te verstrekken voor de vastgestelde discriminatie, waaronder ook immateriële schade (*moral injury*).⁶ Hieruit volgt dat vanuit het Rassendiscriminatieverdrag de vergoeding van geleden *immateriële* schade bij discriminatie geen vrijblijvende aangelegenheid is, maar een verplichting. Dat volgt natuurlijk ook al uit het eerdergenoemde art. 6 van dat Verdrag.
37. Het is de moeite waard om naar andere landen te kijken om kort te onderzoeken hoe zij met benadeelde partijen bij vergelijkbare strafbare feiten omgaan. Een zinvolle vergelijking is alleen mogelijk met landen die net als Nederland partij zijn bij het EVRM en het Rassendiscriminatieverdrag en op eenzelfde wijze slachtoffers de mogelijkheid bieden om in het strafproces schade vergoed te krijgen. België en Frankrijk voldoen aan dat profiel; een overzicht van het relevante nationale recht voor die landen is bijgevoegd (bijlage 1). Er is in die landen bovendien de nodige ervaring in soortgelijke zaken, namelijk -bekende- politici die zich discriminerend uitlaten over minderheden. Jean-Marie Le Pen in Frankrijk en Daniel Féret in België (beide ooit leiders van het Front Nationaal) zijn bekende voorbeelden.
38. De positie van slachtoffers van rassendiscriminatie in het Belgische strafproces is het onderwerp van een wetenschappelijk artikel van de hand van, o.a., de eminente Belgische strafrechtsgeleerde Christine Van den Wyngaert.⁷ Uit dat artikel blijkt dat net als in Nederland de 'burgerlijke partij' alleen ontvankelijk is als hij rechtstreekse schade heeft geleden; ook, net als in Nederland, wordt de schade naar billijkheid vastgesteld en omvat

⁶ UN Doc. CERD/C/80/D/46/2009, Communication No. 46/2009, 6 maart 2012, para. 9, en CERD, Communication No. 4/1991, 16 maart 1993, para. 6.9.

⁷ Ch. vd Wyngaert, I. Van Daele en S. Vandeginste, 'The position of victims of acts of racism and racial discrimination in Belgium', 73 *Revue Internationale de Droit Pénale* (2002), pp. 111-140; toegevoegd als bijlage 2.

immateriële schadevergoeding. Over de immateriële schade bij discriminatiezaken, en de kwestie van rechtstreekse schade, doet de Belgische rechter niet moeilijk. Daarbij is interessant dat in de Belgische context schadevergoeding nadrukkelijk mede wordt opgelegd met als functie normdemonstratie (of rechtshandhaving).

39. In een zaak uit 1995 van de Rechtbank Hasselt legde de rechter de verdachte, die had geweigerd vijf Pakistaanse burgers te bedienen in zijn café, op schadevergoeding te betalen aan een anti-racisme organisatie, op de volgende gronden:

'dat door de daden van beklaagden de doelstellingen van de burgerlijke partij werden misprezen en de realisatie van deze doelstellingen werd bemoeilijkt, zodat de burgerlijke partij hierdoor een persoonlijke schade lijdt omdat haar rechtmatige belangen werd geschaad; dat het herstel van de schade van de burgerlijke partij tot doel heeft en hierin bestaat namelijk de aandacht van de beklaagden te trekken dat hun handelen in strijd is met de doelstellingen van de burgerlijke partij.'⁸

40. Ik denk dat overwegingen als deze ook van belang zijn voor de beoordelingen van de vorderingen van de vier organisaties die ik bijsta; ook zij komen op voor rechtmatige belangen -voorkoming en bestrijding van discriminatie- die door de daden van dhr. Wilders zijn geschaad, en ook bij hen heeft toekenning van schadevergoeding de functie van normdemonstratie (rechtshandhaving), 'de aandacht van de beklaagden te trekken dat hun handelen in strijd is met de doelstellingen van de burgerlijke partij'.

41. Ook in situaties waarin het gaat om groepsbelediging doet de Belgische rechter niet moeilijk over vorderingen van benadeelde partijen in discriminatiezaken. De website van UNIA, het Interfederaal Gelijkekanscentrum (<http://unia.be/nl>), bevat een grote hoeveelheid aan uitspraken van ook groepsbelediging en aanzetten tot haat, waarin met gemak, eigenlijk standaard, de vorderingen van benadeelde partijen worden toegewezen. Het gaat dan veelal om organisaties, anti-discriminatie organisaties, maar deze rechtstreekse schade is er natuurlijk ook bij individuele slachtoffers, als zij zich melden.

⁸ Id., p. 135.

42. Ik besteed kort aandacht aan de strafrechtelijke veroordeling van Daniel Féret in België. een arrest van het Hof in Brussel van 18 april 2006.⁹ De zaak Féret betreft, zoals al gezegd, net als in de zaak van dhr. Wilders discriminerende en haatzaaiende uitlatingen van een politicus (het ging over het verkiezingsprogramma van het -Belgische- Front National in 1999), en zoals uw rechtbank weet heeft deze zaak het EHRM gehaald. In de zaak Féret hadden zich drie anti-racisme organisaties als benadeelde partijen gevoegd. Hun vorderingen werden zonder enig probleem of enige discussie ontvankelijk en gegrond verklaard.
43. Nu naar Frankrijk. In Frankrijk vertonen zowel het materiële strafrechtelijke kader over discriminatie-feiten als regelgeving omtrent benadeelde partijen sterke gelijkenissen met België en Nederland.¹⁰
44. Er zijn in Frankrijk grote aantallen strafrechtelijke vervolgingen geweest in discriminatiezaken, inclusief aanzetten tot haat, met daarin een rol voor benadeelde partijen, ook als het gaat om uitspraken van politici. Het bekendste voorbeeld is Jean-Marie Le Pen, de oud-leider van het Franse Front National. Hij heeft inmiddels een aanzienlijk strafblad opgebouwd, op basis van een groot aantal haatzaaiende en discriminerende uitlatingen. In 2016 is hij wederom veroordeeld voor twee uitspraken, te weten dat de gaskamers een detail in de geschiedenis waren en dat de Roma in Frankrijk een stinkende en jeukende aanwezigheid opleveren (hij was eerder ook al veroordeeld voor de uitspraak dat de Roma dieven zijn).¹¹ Vooral die laatste uitspraken en veroordelingen over Roma zijn van belang omdat die in dezelfde categorie strafbare feiten als in deze zaak vallen: groepsbelediging en haatzaaien. De opmerkingen over de gaskamers worden in Frankrijk vervolgd onder een apart strafbaar feiten: het ontkennen van de genocide.
45. Uit berichtgeving in de media –de uitspraken zelf zijn zeer moeilijk verkrijgbaar- volgt dat na zijn uitspraken over de Roma de oude Le Pen niet alleen werd veroordeeld tot een boete van 5000,- E voor 'provocation à la haine et à la discrimination ethnique', maar ook

⁹ Arrest van 18 april 2006, parketnummer 143 B 2003.

¹⁰ Bijlage 1; juridisch kader Frankrijk en België.

nog eens tot een schadevergoeding van 1000,- € voor elk van de drie organisaties die zich als benadeelde partijen hadden gesteld.¹² Ik leid hier uit af dat ook in Frankrijk de rechter niet moeilijk doet over vorderingen van benadeelde partijen bij discriminatiezaken en vindt de rechter bovendien hoge bedragen aan schadevergoeding passend en geboden.

46. De vraag is natuurlijk wat uw rechtbank hier nu mee zou moeten. Cliënten vragen uw rechtbank nadrukkelijk rekening te houden met de verplichtingen, ook wat betreft slachtoffers, zoals die staan in en voortvloeien uit het Rassendiscriminatieverdrag. Verder is het niet nodig en onwenselijk, ook gelet op de ernst van het strafbare feit en de gevolgen voor slachtoffers, om achter te lopen bij andere Europese landen, die ruimere ervaring hebben bij het beoordelen van vorderingen van benadeelde partijen bij dit soort discriminatiezaken. Franse en Belgische rechters, zo is mijn indruk, erkennen mede vanuit de handhavingsfunctie van het schadevergoedingsrecht het belang van toekenning van schadevergoeding bij discriminatie en aanzetten tot haat met betrekking tot groepen personen.

V. Cliënten

47. Na de inleidende punten van mijn toelichting, wil ik uw rechtbank wat meer vertellen over mijn cliënten, want het gaat uiteindelijk om hun schade. Wie zijn zij en waarom zijn ze er bijvoorbeeld niet om ook zelf het woord te voeren?
48. Laat ik met dat laatste beginnen. Cliënten hebben geen behoefte aan de publiciteit die een optreden in deze rechtszaak met zich mee zou brengen. Ik kan ze daar geen ongelijk in geven. Velen hebben al een mening over mijn cliënten en hun vorderingen, niet in de laatste plaats dhr. Wilders zelf, die in een interview met De Telegraaf de claim van mijn cliënten te gek voor woorden noemde.¹³ En dit zonder dat men ook maar iets weet van cliënten, wat hen drijft en wat voor hen de gevolgen zijn geweest van de tenlastegelegde feiten.

¹¹ Zie persbericht - bijlage 3.

¹² Ibid.

49. Ze hebben er geen trek in om hier te verschijnen en vervolgens op oneigenlijke gronden en met oneigenlijke motieven in bepaalde media te worden afgebrand. Mijn cliënten zijn niet op zoek naar publiciteit; ze komen simpelweg op voor hun rechten. Dat kan niemand hen kwalijk nemen en getuigt onder de omstandigheden van dit strafproces van moed en betrokkenheid.
50. Cliënten hebben zich bovendien de vraag gesteld in hoeverre een persoonlijke toelichting op de schade door justitie op prijs zou worden gesteld. Ze willen zich geen onwelkome gast voelen. Dat is helaas wel een beetje hun gevoel geworden, ook omdat in een schriftelijke reactie op hun vorderingen het openbaar ministerie concludeerde tot niet-ontvankelijkheid.
51. Alles afwegende, hebben cliënten in overleg met mij besloten om niet ook in persoon hun vordering toe te lichten. Aan mij de taak om dat zo goed mogelijk te doen.
52. Voor het overige kan ik u mededelen dat mijn cliënten heel gewone Marokkaanse Nederlanders zijn die zich nauw betrokken voelen bij onze samenleving. Ze hebben zich tot mij gewend ter bescherming van hun rechten en samen zijn we dit voegingstraject in gegaan.
53. Er is als het gaat om de achtergrond van mijn cliënten één punt dat ik wil aansnijden en dat betreft de vraag of mijn cliënten een strafblad zouden hebben. En ik doe dit omdat naar aanleiding van wat tot dusver in de zittingszaal naar voren is gebracht, namelijk dat dhr. Wilders in zijn uitlatingen alleen criminele Marokkanen zou hebben bedoeld, de vraag zou kunnen rijzen of een Marokkaanse Nederlander met een strafblad zijn recht om schadevergoeding te vragen zou hebben 'verspeeld'.
54. Ik kan op dit punt ten eerste zeggen dat ik geen enkele aanleiding heb om te veronderstellen dat één of meerdere van mijn cliënten een strafblad zou hebben. Maar ik heb het principieel ook niet aan cliënten willen vragen. Als iemand een strafblad heeft is dat in een democratische rechtsstaat op geen enkele wijze een rechtvaardiging om deze

¹³ http://www.telegraaf.nl/binnenland/25315340/_Claim_tegen_Wilders_.html.

persoon te discrimineren. Het verlies aan rechten voor strafrechtelijk veroordeelden, zoals bijvoorbeeld het verlies aan vrijheid bij een vrijheidsstraf, is in een rechtstaat uitputtend in de wet geregeld. Het recht om vanwege afkomst, huidskleur of andere gronden niet gediscrimineerd te worden hoort daar gelukkig niet bij. Dat betekent dan ook dat als dhr. Wilders zelf veroordeeld zou worden hij mij als eerste inhoudelijk aan zijn zijde vindt in de bescherming van zijn recht om vanwege die veroordeling niet gediscrimineerd te worden.

55. Ik wijs er voorts op dat criminaliteitscijfers in Nederland dalen, in 2015 zelfs met 5%. En wat betreft de relatie tussen etniciteit en criminaliteit heeft Prof. Unnever een interessant rapport geschreven, dat zich in het dossier bevindt. Deze op verzoek van de verdediging benoemde deskundige kan geen bewijs vinden voor de stelling dat het waarschijnlijker is dat etnische minderheden in Nederland delicten plegen vergeleken met hun autochtone Nederlandse tegenhangers.

VI. Ontvankelijkheid - aard van de verdenking

56. Ik kom nu weer toe aan een aantal juridische punten. De ontvankelijkheid van de vorderingen van mijn cliënten is een belangrijk onderdeel in deze procedure. Ik heb dit in drie elementen verdeeld, mogelijke niet-ontvankelijkheid vanwege de aard van de verdenking, mogelijke niet-ontvankelijkheid vanwege het ontbreken van rechtstreekse schade en mogelijke niet-ontvankelijkheid vanwege een onevenredige belasting van het strafproces.
57. Op de aard van de verdenking moet ik wel nader ingaan omdat uw rechtbank in de tussenbeslissing van 14 oktober heeft besloten dat bij de tenlastegelegde uitlatingen vanwege de aard van de verdenkingen er geen directe materiële schade is en dat vanwege de aard van de verdenking toewijzing van verzoeken tot immateriële schade in beginsel ook niet voor de hand ligt.
58. Begrijp ik uw rechtbank goed, dan heeft u vanwege de aard van de verdenking enige moeite met het aannemen van mogelijke rechtstreekse schade. Ik kan echter uit uw overwegingen niet afleiden of uw aarzelingen meer zitten in *rechtstreekse* of in rechtens

erkende *schade*. Beide aspecten komen nog aan de orde, maar ik denk dat het goed is om hier alvast aandacht te besteden aan de aard van de tenlastegelegde feiten, art. 137c en 137d Sr, groepsbelediging en haatzaaien, en dan vanuit het perspectief van slachtoffers en hun rechtstreekse schade.

59. Want wat zijn dat nou voor delicten en wie of wat beogen ze precies te beschermen?

Het openbaar ministerie noemt de volgende te beschermen belangen van art. 137c en 137d Sr:

- het bewaken van de openbare orde
- gelijke behandeling
- het voorkomen van krenking van de eer en goede naam, en
- het voorkomen van negatieve beeldvorming.¹⁴

60. Dat is correct. Uiteindelijk is het beschermde belang van deze bepaling dat van non-discriminatie volgens de beginselen van het Rassendiscriminatieverdrag. We komen dus weer bij dat Verdrag terecht voor de interpretatie en toepassing van deze bepalingen. En dat Verdrag verlangt nu juist dat schade van slachtoffers wordt vergoed.

61. Wat betreft de aard van de strafbare feiten is het ook van belang er op te wijzen dat het ene feit, de groepsbelediging een louter commissiedelict is, en het aanzetten tot haat en discriminatie, een gevaarzettingsdelict is. Simpel gezegd, bij de groepsbelediging wordt alleen het rechtstreekse belang van non-discriminatie beschermd, terwijl bij het aanzetten tot haat het belang van de bestraffing ligt in het voorkomen dat het van kwaad naar erger gaat. Het gaat dus om voor cliënten twee rechtens te beschermen belangen, namelijk ten eerste dat ze simpelweg niet gediscrimineerd worden en ten tweede de zorg dat de discriminatie/het aanzetten tot haat niet uitmondt in ernstigere strafbare feiten.

62. Ik verzoek uw rechtbank nadrukkelijk rekening te houden met beide rechtens te beschermen belangen, en ook dus in te zien dat de cumulatie van schending van beide belangen -zeker als dhr. Wilders toezegt minder Marokkanen 'te gaan regelen'- bij de getroffen mensen, mijn cliënten, rechtstreekse en ook ernstige schade oplevert. Schade

¹⁴ Schriftelijke reactie openbaar ministerie, 20 oktober 2016.

die er niet in vergelijkbare mate is bij iemand die één keer wordt gediscrimineerd, omdat hij bijvoorbeeld een café niet in mag. Daar wordt immers geen gevaarzettend delict ten laste gelegd en is er dus geen rechtens te respecteren schade in dat geval te billijken in verband met zorgen over nog ernstigere strafbare feiten in de toekomst.

63. Als we het gevaarzettende element in de tenlastelegging in deze strafzaak zouden afdoen als een theoretische aangelegenheid -namelijk dat de gezaaide haat niet geogst gaat worden- dan is dat naïef en aantoonbaar in strijd met de realiteit. Een week geleden heeft bijvoorbeeld de rechtbank Overijssel vijf mannen uit Enschede veroordeeld tot vier jaar cel voor het gooien van molotovcocktails naar een moskee in Enschede; de rechtbank oordeelde dat de mannen daar een terroristisch oogmerk bij hadden; zij wilden namelijk met geweld de gemeente Enschede en de moslingemeenschap angst aanjagen om er voor te zorgen dat er geen asielzoekerscentrum zou komen in die stad.¹⁵ Dergelijke ernstige strafbare feiten komen niet uit de lucht vallen, maar vinden een voedingsbodem in toenemende onverdraagzaamheid en haat jegens minderheden. Art. 137d Sr dient er nu juist voor die voedingsbodem de kop in te drukken door zelfs al het enkele aanzetten tot haat te bestraffen.
64. De personen om wie het gaat, in dit geval Nederlandse Marokkanen, worden reeds door het aanzetten tot haat en discriminatie rechtstreeks getroffen in hun door art. 137d Sr te beschermen belangen. Dat is ook het geval indien die haat zich niet verder zou manifesteren in andere strafbare feiten; de enkele vrees dat dat mogelijk is, voldoet. Het spreekt voor zich dat slachtoffers alleen nog maar sterker getroffen worden in hun belangen -en dus nog grotere schade lijden- indien zij bemerken dat de gezaaide haat ook daadwerkelijk geogst wordt.
65. Ik ga op dit punt afsluiten. Ik heb een zekere verbazing over het –voorlopige- standpunt van uw rechtbank dat vanwege de aard van de verdenking immateriële schade in beginsel niet voor toewijzing in aanmerking komt. Het gaat bij deze verdenking om twee zeer belangrijke delictsomschrijvingen met duidelijk te beschermen belangen. Het lijkt geen twijfel dat mijn cliënten in die belangen getroffen zijn en rechtstreekse schade lijden.

¹⁵ ECLI:NL:RBOVE:2016:4134.

66. Ik verzoek uw rechtbank dan ook nog een keer heel goed te kijken naar de aard van de verdenkingen en daaraan geen overhaaste conclusies te verbinden als het gaat om de vorderingen tot schadevergoeding van cliënten.

VII. Ontvankelijkheid - rechtstreekse schade

67. Vanwege het belang daarvan blijf ik nog even bij de kwestie van de rechtstreekse schade. Alvorens in te gaan op de standpunten van procespartijen verwijs ik uw rechtbank voor beantwoording van de vraag wanneer er sprake is van rechtstreekse schade graag naar 'Slachtoffer en de rechtspraak - handleiding voor de strafrechtspraktijk'.¹⁶

68. Hierin staat een goede analyse van het vraagstuk van rechtstreekse schade, waarbij de slotsom is dat de rechtspraak het criterium 'rechtstreekse schade' vrij ruim hanteert.¹⁷ Ook blijkt dat de situaties waarin er discussie is over het rechtstreekse verband van de schade zeer ver af staan van de situatie van cliënten in deze strafzaak. Als voorbeeld noem ik Hoge Raad 29 mei 2012, ECLI:NL:HR:2012:BR2093, waarin bij een ramkraak schade aan de gestolen auto als rechtstreekse schade werd aangemerkt terwijl diefstal van die auto niet eens tenlaste was gelegd. In het licht van deze -en andere- zaken kan er toch geen twijfel zijn dat schade voor cliënten het rechtstreekse gevolg is van de tenlastegelegde strafbare feiten.

69. Het openbaar ministerie brengt de kwestie van de rechtstreekse schade in verband met de mogelijkheid van zeer grote aantallen slachtoffers bij deze strafbare feiten. Dan komt de redenering er eigenlijk op neer dat omdat het om mogelijke grote aantallen schadeclaims gaat er daardoor geen rechtstreekse schade zou kunnen zijn. Dat is onterecht. Of vele vorderingen tot onwerkbaar situaties in een strafproces leiden is een kwestie die uitsluitend aan de orde mag komen bij de vraag of er sprake is van een onevenredige belasting van het strafproces. Het openbaar ministerie haalt de ontvankelijkheidseisen van rechtstreekse schade en onevenredige belasting dus door elkaar.

¹⁶ <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Slachtoffer-en-de-Rechtspraak.pdf>.

¹⁷ Id., p. 96.

70. De standpunten van het openbaar ministerie en de verdediging over rechtstreekse schade zijn niet te verenigen met het uitgangspunt voor het aannemen van rechtstreekse schade. Dat uitgangspunt is heel simpel: er is rechtstreekse schade indien iemand is getroffen in een belang dat door de overtreden strafbepaling wordt beschermd. Dan is het in wezen heel eenvoudig. Cliënten zijn van Marokkaanse afkomst -of zijn organisaties die opkomen voor de belangen van Marokkaanse Nederlanders- en zijn evident getroffen in de belangen, simpel gezegd non-discriminatie, die de artt. 137c en 137d Sr beogen te beschermen.
71. Het openbaar ministerie en de verdediging maken het onnodig ingewikkeld. Zij komen ten onrechte tot de conclusie dat het nodig is voor het bestaan van mogelijke rechtstreekse schade in het kader van art. 137c en 137d Sr dat de gebezigde uitlatingen in de richting van mijn cliënten specifiek of meer geïndividualiseerd zouden zijn. Ik heb al betoogd in de schriftelijke ronde dat de jurisprudentie dat helemaal niet verlangt.
72. Wat zijn nu concreet de consequenties van het standpunt van het openbaar ministerie? In deze strafzaak zou dat betekenen dat voor het aannemen van rechtstreekse schade, dhr. Wilders ook nog apart een e-mailtje of een telefoontje aan mijn cliënten zou moeten hebben gericht waarin hij in hun richting nog eens specifiek de 'minder minder' uitlatingen zou hebben herhaald, of hij zou mijn cliënten in zijn uitspraken nog eens met naam moeten hebben genoemd. We komen hiermee eigenlijk een beetje in het absurde terecht; ik denk ook dat uw rechtbank met een dergelijke redenering bij het Rassendiscriminatie-comité niet hoeft aan te komen.
73. Bovendien roept het standpunt van het openbaar ministerie allemaal onnodige complexe vragen op vanuit het perspectief van de moderne technologie. Stel een Marokkaanse Nederlander is volger van Wilders op Twitter, waar hij het ook regelmatig heeft over minder Marokkanen. Lijdt die specifieke volger op Twitter dan wel rechtstreekse schade, omdat berichten via Twitter wel aan hem direct zijn gericht?
74. De gevolgen van het afwijzen van het bestaan van rechtstreekse schade voor mijn cliënten is niet alleen in strijd met het recht, maar leidt er bovendien toe dat in dit soort

situaties rechtstreekse schade altijd categorisch wordt afgewezen.

75. Dat is moeilijk voor te stellen en doet natuurlijk dan de vraag rijzen waar de rechtstreekse schade dan wel ligt. Bij de Marokkaanse groep? Maar die is toch juist in die rechtspersonen, die organisaties, vertegenwoordigd en dan lijden die toch schade? Is er dan bij niemand rechtstreekse schade? Dat is toch niet vol te houden bij deze strafbare feiten?
76. En wat is dan de boodschap van het openbaar ministerie naar Marokkaanse Nederlanders en organisaties die voor hun belangen opkomen als het gaat om discriminatie? Is die boodschap dat schending van de art. 137c en 137d Sr weliswaar ernstige strafbare feiten oplevert, maar niet zodanig ernstig dat ook maar iemand rechtstreekse schade zou kunnen lijden?
77. Kortom, het is onredelijk -en in strijd met de rechtsgoederen die art. 137c en 137d Sr beogen te beschermen- als we een kunstmatig onderscheid maken tussen de gediscrimineerde groep, de Marokkaanse Nederlanders, en leden van die groep. Terecht voelen leden van die groep zich gediscrimineerd en zij lijden dan ook rechtstreekse schade.
78. Daarnaast is het aan te bevelen dat uw rechtbank aansluiting zoekt bij de Franse en Belgische rechters. Waarom zouden wij in Nederland zo moeilijk doen? De Franse en Belgische rechters erkennen al lang dat bij dit soort feiten er natuurlijk sprake is van rechtstreekse schade, zonder dat de verdachte zich daarbij specifiek tot iemand hoeft te richten. Denk aan de zaken tegen Jean Marie Le Pen en de zaak Feret in België.
79. Ik verzoek uw rechtbank, indachtig het toepasselijke juridische kader aan te nemen dat de schade van cliënten rechtstreeks het gevolg is van de tenlastegelegde feiten.

VIII. Ontvankelijkheid - onevenredige belasting voor het strafproces

80. Zowel het openbaar ministerie als verweerder vinden dat de vorderingen van cliënten niet-ontvankelijk moeten worden verklaard, omdat zij een onevenredige belasting voor

het strafgeding zouden opleveren.

81. Het wekt verbazing dat het openbaar ministerie nu in dit stadium concludeert dat de vorderingen niet-ontvankelijk zijn omdat zij een onevenredige belasting voor het strafproces zouden opleveren. We zijn namelijk al even bezig in deze strafzaak. Bij brief van 25 februari 2016 vroeg het openbaar ministerie nog aan benadeelden om zich te melden bij een advocaat, om ervoor te zorgen dat de behandeling van de vorderingen niet een te grote belasting gaat vormen voor het strafproces. Dat hebben mijn cliënten netjes gedaan, ook andere benadeelden zijn hier met een advocaat. En nu krijgen ze alsnog te horen dat ze toch een te zware belasting vormen voor dit strafproces. Dat kunnen ze niet begrijpen.
82. Daar komt bij dat nu juist met de schriftelijke ronde en de niet-ontvankelijkheidsbeslissing van 14 oktober het er alleen nog maar eenvoudiger en overzichtelijker op is geworden. Een situatie van bijvoorbeeld aanhouding van het strafgeding ten behoeve van de vorderingen van benadeelde partijen is geenszins aan de orde.
83. Ook het standpunt van de verdediging verbaast ons. Dhr. Wilders beweert aan de ene kant dat de vorderingen voor hem een onevenredige belasting opleveren. Maar dat heeft hem er niet van weerhouden om op alle ingediende vorderingen te reageren; uit niets blijkt dus dat de vorderingen voor hem *daadwerkelijk* een onevenredige belasting opleveren.
84. Verder moeten we de mogelijke onevenredige belasting beoordelen in het kader van dit specifieke strafproces. Dit is geen zaak bij de politierechter, maar een langdurige en uitgebreide inhoudelijke behandeling, waar de benadeelde partijen nog niet aan het woord zijn geweest en nauwelijks enige vertraging opleveren.
85. Tot slot: het zou haaks staan op de organisatorische capaciteiten van onze strafrechtssketen als we er ook bij grotere aantallen slachtoffers niet in zouden slagen dat in goede banen te leiden. We zouden een voorbeeld kunnen nemen aan het Internationaal

Strafhof waar de aanwezigheid van grote aantallen slachtoffers er niet toe leidt dat zij de deur worden gewezen, maar dat alle betrokkenen gezamenlijk naar oplossingen zoeken om deelname in die procedure toch mogelijk maken. Dat moeten wij toch ook kunnen. In deze uitdagende strafzaak zijn we daar ook goed in geslaagd.

IX. Schadevergoeding bij schending van fundamentele rechten

86. Nu de vorderingen wat cliënten betreft gewoon ontvankelijk moeten worden verklaard, komen we toe aan de inhoud. Hebben cliënten aannemelijk kunnen maken dat zij ten gevolge van het onrechtmatig handelen van dhr. Wilders schade hebben geleden die voor vergoeding in aanmerking komt? Dat is de centrale vraag.
87. Het is belangrijk te benadrukken dat uw rechtbank tot vaststelling van de schadevergoeding kan overgaan als het bestaan van schade voor u ‘aannemelijk’ is en u zich ‘in staat acht’ de schade vast te stellen.¹⁸
88. Aannemelijkheid van de schade is dus de toepasselijke maatstaf, en betekent, zoals het woord al zegt, dat het bestaan van de schade meer zeker dan onzeker moet zijn. Of schade van cliënten aannemelijk is kunt u afleiden uit al het beschikbare bewijs, waaronder wat cliënten zelf naar voren brengen, maar ook andere onderdelen van het dossier. Voorts staat het u vrij om gebruik te maken van ervaringsregels, zoals het feit dat iemand die gediscrimineerd wordt zich gekwetst en in zijn menselijke waardigheid aangetast zal voelen.
89. Het is niet nodig -en bovendien hoogst onwenselijk- indien uw rechtbank in deze strafzaak andere maatstaven zou hanteren dan andere strafrechters die zich over vorderingen van benadeelde partijen hebben uitgelaten in andere 'discriminatiezaken'. Die zaken zijn uw referentiekader. De jurisprudentie waarnaar dhr. Wilders verwijst biedt voor u niet het juiste toetsingskader; ik kom daar later nog op terug.
90. Ik heb in schriftelijke stukken al aan de orde gesteld dat bij schending van fundamentele

¹⁸ HR 8 april 2005, NJ 2005, 371, r.o. 3.4 (Van de Ven/Van de Ven) en HR 28 juni 1991, NJ 1991, 746, r.o. 3.3.

rechten immateriële schade gemakkelijk wordt toegekend; in dat geval zal de immateriële schade zeer snel aannemelijk mogen worden geacht. Het schadevergoedingsrecht heeft hier dan mede de functie van normdemonstratie; tegelijkertijd blijft de compensatiefunctie van de schadevergoeding ook aanwezig, alleen wordt vanwege de aard van geschonden norm de schade eerder aannemelijk geacht dan in andere gevallen.

91. Er is een veelheid aan jurisprudentie waarin bij schending van mensenrechten het bestaan van immateriële schade bij degene van wie de mensenrechten geschonden zijn aannemelijk wordt geacht. Zeker bij schending van het recht niet gediscrimineerd te worden gaan de nodige alarmbellen rinkelen, en is er snel aannemelijkheid van schade. Ik noem een paar zaken.
92. In het arrest van Gerechtshof Den Haag van 20 maart 2014 werd 500,- E aan immateriële schadevergoeding toegekend, omdat een hoofdagent op zijn afkomst en Joodse geloofsovertuiging gediscrimineerd en ernstig beledigd werd. Onder andere werd hij beledigd met de uiting 'kankerjood, je moet aan het gas'. De beledigde agent heeft zich weken beledigd en gekwetst gevoeld en is met een rotgevoel naar het werk gegaan.¹⁹
93. In een uitspraak van de politierechter Rotterdam van 23 november 2012 is 200,- E aan immateriële schadevergoeding opgelegd, omdat het slachtoffer binnen de gehoorsafstand van vele omstanders uitgescholden werd met grove racistische uitlatingen. Hij voelde zich beledigd, woedend en machteloos. Smartengeld is toegekend vanwege het grove, racistische kenmerk van de beledigingen.²⁰
94. Ik roep nog in herinnering de uitspraken van rechtbank en gerechtshof Den Bosch van respectievelijk 22 september 2006 en 16 februari 2010, die gingen over discriminatie, in de vorm van het weigeren van toegang tot een uitgaansgelegenheid, en waarin 250,- E aan immateriële schade werd aangenomen en ook is toegekend.²¹
95. In al deze zaken, en dat is het belangrijke punt hier, is de door de benadeelde partijen

¹⁹ Zie bijlage 11 bij schriftelijke toelichting van 22 september met relevante zaken uit Smartengeldgids.

²⁰ Ibid.

gevorderde immateriële schade zonder meer door de rechter aannemelijk geacht. Er lijken geen aanvullende eisen gesteld aan benadeelde partijen om het bestaan van die schade op andere wijze aan te tonen dan aan de hand van hun eigen opgave van de schade.

96. Dit is in lijn met zaken buiten het strafrecht, en ook buiten de sfeer van discriminatie. Dus het is niet zo dat de strafrechter in strijd met civielrechtelijke eisen te gemakkelijk met vorderingen van benadeelde partijen zou omgaan als het gaat om fundamentele rechten.
97. Een voorbeeld: in een zaak van de CRvB waarin het huisrecht van betrokkenen op onrechtmatige wijze werd geschonden -er vond een onrechtmatig huisbezoek plaats door de Unit Sociale Recherche-, was er sprake van schending van art. 8 EVRM.

'Dit huisbezoek moet dan ook worden aangemerkt als een ernstige inbreuk op artikel 8 van het EVRM, nu het hier gaat om een schending van de integriteit en het zelfbeschikkingsrecht van appellanten in de beslotenheid van hun eigen woning. Een dergelijke inbreuk op een fundamenteel recht moet worden aangemerkt als een aantasting van de persoon in de zin van artikel 6:106, eerste lid, aanhef en onder b, van het BW. De vraag of sprake is van feitelijk letsel is daarbij niet van belang (vergelijk de arresten van de Hoge Raad van 9 juli 2004, LJN AO7721 en 18 maart 2005, LJN AR5213).

(...) acht de Raad voldoende aannemelijk dat het zonder redelijke grond afgelegde huisbezoek een behoorlijke impact op appellanten heeft gehad en wel zodanig dat dit bij hen de nodige onrust, spanning en frustratie heeft teweeggebracht. De Raad ziet, in lijn met het arrest van het Gerechtshof Amsterdam van 12 januari 2010 (LJN BL0984), daarin voldoende grond tot toekenning van een vergoeding van schade van € 200,-- aan elk van beide appellanten.¹²²

98. Ik merk op dat het recht om niet gediscrimineerd te worden geenszins van minder

²¹ Zie voor vindplaats p. 18 van mijn schriftelijke toelichting van 22 september 2016.

²² Centrale Raad van Beroep 18 juni 2010, ECLI:NL:CRVB:2010:BM8044.

gewicht of belang is dan het recht op privacy; het omgekeerde lijkt me eerder het geval.

99. Op basis van deze relevante jurisprudentie over schadevergoeding bij schending van fundamentele rechten kan uw rechtbank wat ons betreft van het volgende uit gaan. Vanwege de schending van het fundamentele recht om niet gediscrimineerd te worden is er sprake van aantasting van de persoon in de zin van artikel 6:106, eerste lid, aanhef en onder b, van het BW; de vraag of er sprake is van feitelijk letsel doet er dan niet meer toe. Op basis van de eigen opgave alleen al is de geleden schade onder die omstandigheden aannemelijk. Verder onderzoek naar bij cliënten aanwezige schade -in aanvulling hun eigen opgave van de schade- is dus niet nodig.

100. Mocht u dat toch wensen te doen, dan biedt het dossier voldoende aanknopingspunten voor het vaststellen van aannemelijke schade bij cliënten.

X. Schade voor cliënten - persoonlijke onderbouwing

101. Ik kom terug bij de situatie van cliënten.

102. Ik ga het hebben over de schade van cliënten, op grond van zowel hun persoonlijk verhaal als op basis van ander bewijs. Ik ga het hier uitsluitend hebben over de acht natuurlijke personen die ik bijsta.

103. Ik sta ook vier rechtspersonen bij. Hun schade ligt in de schending van de door hen te beschermen belangen als gevolg van de tenlastegelegde uitspraken. Er is door dhr. Wilders niet betwist dat de Stichtingen als te behartigen belangen mede, soms zelfs voornamelijk, hebben het bestrijden van discriminatie van Marokkaanse Nederlanders. De tenlastegelegde uitspraken leveren derhalve voor de Stichtingen immateriële schade op, op gronden die ik al in mijn schriftelijke toelichting van 22 september 2016 uiteen heb gezet. Ik ga dat niet herhalen.

104. Over de natuurlijke personen is meer te zeggen. De rode draad in de opgegeven schade is bij al mijn cliënten dat zij zich na de 'minder, minder'-uitspraken diep gekwetst voelden. Men kreeg het gevoel dat aan het scanderen om minder Marokkanen een diep gewortelde

haat ten grondslag ligt en dat de Marokkanen als minderwaardige mensen worden beschouwd. Het gevoel als minderwaardig te worden beschouwd neemt een belangrijke plaats in bij de door cliënten geleden schade.

105. De ernst van de 'minder, minder'-uitspraken -en de daaraan gekoppelde immateriële schade- zit hem voor cliënten in een pijnlijke combinatie van gekwetstheid, gevoel van minderwaardigheid, ongerustheid, grote angst voor de toekomst en gevoelens van onmacht. Dhr. Wilders wenst minder Marokkanen, zegt toe dat hij dat gaat regelen en streeft naar de politieke macht om die -en andere- plannen te kunnen uitvoeren. Er is nauwelijks een schending van de artt. 137c en 137d Sr denkbaar waarvan meer dreiging, meer haat en meer discriminatie uitgaat voor mijn cliënten dan de nu tenlastegelegde uitspraken. Zo'n strafzaak heeft zich in Nederland in ieder geval nog niet voorgedaan.
106. Ik wil nog eens naar voren brengen wat voor cliënten persoonlijk de impact is geweest van de 'minder, minder'-uitspraken. U kunt dit ook teruglezen in de voegingsformulieren.
107. Eén cliënt: 'Ik voel me angstig in het openbaar en vooral als ik met het openbaar vervoer reis. Ik voel me door de uitspraken depressief en gestrest en heb een gevoel van minderwaardigheid gekregen.'
108. Een ander: 'ik voel me minderwaardig en depressief. Ik slaap slecht en ben erg angstig, vooral direct na de uitspraken omdat veel mensen deze herhaalden.'
109. Een andere cliënt, die werkt aan de kassa bij een supermarkt: 'Door de uitspraken heb ik op mijn werk ervaren dat klanten niet met mij in gesprek wilden gaan en dat klanten niet bij wilden afrekenen. Ik heb het gevoel dat ik anders word behandeld sinds de uitspraken. Ik heb door de uitspraken een gevoel van minderwaardigheid gekregen en krijg vervelende opmerkingen te horen waaronder herhaling van de uitspraken en dat ik moet oprotten naar mijn eigen land.'
110. Weer een ander: 'Ik voelde me door de uitspraken depressief en ben een paar weken thuis gebleven. Ik voelde me angstig en wilde me niet in openbare ruimtes begeven. Ik maak

me grote zorgen over mijn toekomst.'

111. Een andere cliënt: 'Ik voelde me door de uitspraken emotioneel en depressief. Ik heb een gevoel van minderwaardigheid gekregen en voel me niet prettig meer in Nederland.'
112. Een ander: 'Ik heb een gevoel van minderwaardigheid gekregen. Ik heb altijd hard gewerkt en nu word ik voor mijn gevoel afgeschreven. Door de uitspraken durf ik niet meer naar buiten en ben ik bang voor de toekomst. Ik slaap slecht, vooral na de uitspraken, maar nu nog steeds.'
113. Een volgende cliënt: 'Ik ontving e-mails met bedreigende/vervelende inhoud, bijvoorbeeld met de boodschap 'rot op'. Na de uitspraken voelde ik mij ongelukkig en pessimistisch. Ik maak me zorgen over mijn toekomst en voel me niet meer welkom in deze samenleving.'
114. Tot slot, één cliënt vertelde mij: 'Ik voel me bang, onzeker en heb emotionele buien. Ik slaap onrustig en hierdoor functioneer ik moeilijk op mijn werk. Ik ben bang voor overheidsop treden, nu en zeker in de toekomst.'
115. Deze laatste cliënt heeft mij ook gevraagd een brief van hem als toelichting op zijn vordering voor te lezen. Ik was met hem in gesprek of hij dat niet vandaag hier in de zittingszaal zelf zou willen doen; na overleg met zijn gezin heeft hij daar toch van afgezien. Ik lees zijn verklaring voor, maar heb de onderdelen die verwijzen naar zijn identiteit weggelaten.

'Geachte Edelachtbare,

Mijn naam is [...]. In eerste instantie wil ik u van harte bedanken voor de gelegenheid om mijn persoonlijke verhaal te vertellen. Daar ben ik u zeer erkentelijk voor. Ik heb ruim 2,5 jaar gewacht op deze gelegenheid.

Ik ben een trotse 42 jarige Nederlander met Marokkaanse roots! Van origine ben ik een Brabander. Vanaf mijn 16e heb ik me ontzettend ingezet voor maatschappelijke

Prakken d'Oliveira

vraagstukken. Zo ben ik jaren actief vrijwilliger geweest voor verschillende stichtingen [...]. Ik heb me altijd zeer nuttig gevoeld en gewaardeerd. Had een goed gevoel bij de bijdrage die ik graag belangeloos leverde. Ook voelde ik de warmte om me heen van de andere vrijwilligers en degene die wij hulp boden. [...].

Tot begin 2014 was ik niet zo bezig met mijn Marokkaanse afkomst, totdat de bewuste uitspraken van de heer Wilders me hierop wezen. Hij heeft me ontzettend geraakt met zijn keiharde en ongefundeerde uitspraken. Sindsdien ben ik bang en onzeker geworden over mijn bestaan hier in Nederland. Hiernaast wil ik u zeggen dat ik ook vader ben van 4 kinderen. Zij stellen mij continu vragen over de boodschap van deze uitspraken en ik kan er helaas geen antwoorden op geven. Simpelweg omdat ik het zelf echt niet weet.

Sinds deze bewuste uitspraken slaap ik zeer slecht. Vaak heb ik slapeloze nachten en lig ik in bed verder te peinzen. Mijn grote angst zit hem er in dat de uitspraken op een dag werkelijkheid worden en ik met mijn gezin uit mijn land word gezet. Zo voel ik de door de heer Wilders gedane uitspraken. Ook temeer hij daar nog steeds bij blijft en er niet openlijk afstand van heeft genomen. Door schaamteloos en zonder enige verantwoordelijkheid deze uitspraken te doen, wakkert de heer Wilders de onderbuikgevoelens aan van menig burger in dit land. Hierdoor worden mijn angst en zorgen dat mij of mijn gezin iets wordt aangedaan alleen maar groter. En hierdoor voel ik me zeer onzeker over mijn rol en positie in deze maatschappij. De maatschappij waarvan ik altijd sterk het gevoel had een onderdeel van te zijn en van waarde te zijn. Dit wordt me nu door deze felle en misplaatste uitspraken ontnomen. Ik weet me geen raad meer.

Tot slot wil ik afsluiten door te zeggen dat ik een droom heb. Een droom dat meneer Wilders zich het lot van mij aantrekt en zijn toon matigt. Dat de heer Wilders doordrongen wordt van de schade die hij mij heeft aangericht. Dat de heer Wilders geen ongefundeerde uitspraken en geen kwetsende uitlatingen meer doet, zodat ik mij als een volwaardige burger in dit prachtige land kan voelen en zijn.'

116. Ik hoop dat uw rechtbank met deze persoonlijke verhalen beter geïnformeerd is over de schade die cliënten hebben geleden. Ik neem aan dat de verhalen van cliënten u voor een groot deel bekend zullen voorkomen, omdat aangevers en getuigen in deze strafzaak

zelfde angsten, zorgen en gevoelens van gekwetstheid en minderwaardigheid naar voren hebben gebracht. Daarvan is tijdens de inhoudelijke behandeling van afgelopen maandag al het nodige voorgehouden.

XI. Schade - aanvullende onderbouwing

117. Ik hecht er aan de schade van cliënten aanvullend te onderbouwen, dus bovenop hun eigen opgave van de schade.
118. Ik ben mij er van bewust dat de vorderingen zich moeten beperken tot de tenlastegelegde feiten, en de schade die cliënten als gevolg van die specifieke feiten hebben geleden. Niettemin staat het uw rechtbank vrij om bij de beoordeling van de vorderingen rekening te houden met alle relevante factoren, zoals de maatschappelijke onrust die tengevolge van de uitlatingen is ontstaan.
119. Aandacht voor de bredere context van de uitspraken is voorts van belang, omdat aan de hand daarvan uw rechtbank beter kan beoordelen of de schade van cliënten aannemelijk mag worden geacht. Simpel gezegd: het kan nogal uitmaken voor de vaststelling van de schade of een eenzame, onbekende figuur in het Vondelpark oproept tot minder Marokkanen en toezeft dat te gaan regelen of dat dat gebeurt door een belangrijke politicus op nationale televisie.
120. Bovendien heeft verweerder zelf bij herhaling gesteld dat zijn uitspraken in de juiste context moeten worden geplaatst. Cliënten lopen niet weg voor die context; zij zien bij de vaststelling van aannemelijke schade wel degelijk het belang van de context waarin de uitspraken van dhr. Wilders zijn gedaan. Alleen is die context wat cliënten betreft nu juist een duidelijk schadeversterkend element.
121. Cliënten vragen uw rechtbank in ieder geval rekening te houden met de volgende feiten en omstandigheden die afzonderlijk en in onderlinge samenhang bezien aanvullende steun bieden voor de stelling dat het aannemelijk is dat cliënten als gevolg van de tenlastegelegde uitspraken schade hebben geleden.

Maatschappelijke onrust en verontwaardiging

122. Het is denk ik zo goed als een feit van algemene bekendheid dat direct na de tenlastegelegde uitspraken, vooral die van de verkiezingsavond, er grote maatschappelijke onrust en verontwaardiging ontstond. Het dossier biedt daarvoor vele aanknopingspunten. Het is ook uniek dat zo'n 6500 mensen aangifte hebben gedaan. Ik ken geen strafbaar feit waarbij eerder zo veel mensen aangifte hebben gedaan.
123. Er was in de dagen, zelfs weken, na de uitspraken volop aandacht in de media voor de impact daarvan; het was het gesprek van de dag. Ik heb drie beeldfragmenten, twee van het jeugdjournaal en één van Omroep Brabant die de effecten van de uitspraken op leden van de Marokkaanse gemeenschap in Nederland op indringende wijze duidelijk maken. Ik wil die nu graag laten zien.

27 maart 2014

Impact op Marokkaanse meisje Hind (13), <http://jeugdjournaal.nl/artikel/628649-hind-13-is-boos-op-wilders.html>.

28 maart 2014

Rutte reageert en verdere reacties van kinderen op uitspraken:

<http://jeugdjournaal.nl/artikel/628846-premier-rutte-reageert-in-het-jeugdjournaal.html>

"We keken het SchoolTV Weekjournaal met die uitspraak van Geert Wilders. Toen riepen mensen in de klas 'minder, minder, minder'. Daar werd ik wel even verdrietig van", legt Amin aan Omroep Brabant uit. "Ik dacht: moeten wij nu ook het land uit?"

28 maart 2014

Beeld:

[http://www.omroepbrabant.nl/?news/2084691263/Tilburgse+Amin+\(11\)+verdrietig+na+Wilders-opmerking+Klasgenootjes+riepen+minder,+minder,+minder.aspx](http://www.omroepbrabant.nl/?news/2084691263/Tilburgse+Amin+(11)+verdrietig+na+Wilders-opmerking+Klasgenootjes+riepen+minder,+minder,+minder.aspx)

124. Ook meer dan twee- en half jaar na de uitlatingen raakt dit je nog altijd enorm. Dat kinderen als gevolg van deze strafbare feiten bang moeten zijn om Nederland uitgezet te worden en dat naar een Marokkaans jongetje door zijn klasgenootjes 'minder, minder'-

wordt gescandeerd.

125. Ik ken ook geen enkele situatie, noch in Nederland noch in het buitenland, van aanzetten tot haat of discriminatie waarbij de Minister-President het nodig vond om op de nationale televisie, in het Jeugdjournaal, Marokkaanse kinderen te beloven dat zij nooit gedwongen Nederland zullen worden uitgezet. Ik hoop dat hij *die* belofte in ieder geval wel zal nakomen.
126. Ik vind het ook van belang te wijzen op de positie van de ouders van Marokkaanse kinderen. De brief van mijn cliënt die ik eerder heb voorgelezen rept al over de zware taak voor de ouders van Marokkaanse kinderen na de 'minder, minder'-uitspraken; wat zeggen ze tegen hun kinderen, hoe leggen ze dit uit, en kunnen ze hun kinderen wel gerust stellen? De vader van het jongetje Amin toont pure klasse. Hij reikt dhr. Wilders de hand, zou graag met hem in gesprek willen. Dhr. Wilders gaat er niet op in.
127. De vertoonde rapportages zijn slechts het topje van de spreekwoordelijke ijsberg. Uw rechtbank kon zich waarschijnlijk al heel goed voorstellen de grote onrust, angst, woede, onmacht, gekwetstheid, maar ook verslagenheid die er binnen duizenden, als al niet honderdduizenden, Nederlands-Marokkaanse gezinnen heerste na de 'minder, minder'-uitspraken. Cliënten hopen dat u die voorstelling nog beter kunt maken na het zien van deze beelden.
128. Het standpunt van cliënten is dat de overweldigende maatschappelijke onrust, verontwaardiging, woede en angst, in het bijzonder bij Marokkaanse Nederlanders -zoals blijkt uit verschillende bronnen, onder andere het vertoonde beeldmateriaal- contextuele steun biedt aan de door cliënten gevorderde immateriële schade.

Bewezen impact van de uitlatingen - rapport SCP

129. Er is ook in sommige wetenschappelijke rapporten al aandacht voor de nadelige effecten van de 'minder, minder'-uitspraken voor de Marokkaanse Nederlanders. Ik heb zelf zo'n rapport aan het dossier toegevoegd, namelijk het rapport 'Werelden van Verschil - Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland', van het

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP); het ligt voor de hand dat ik van dat rapport gebruik maak bij de onderbouwing van de vorderingen van mijn cliënten.

130. Zoals de titel al aangeeft doet het rapport verslag van onderzoek naar de (redenen voor en achtergrond bij de) afstand tussen migrantengroepen en de Nederlandse samenleving; daarbij is uitgebreid kwalitatief onderzoek onder Marokkaans-Nederlandse jongeren uitgevoerd: 'Door deze jongeren zelf aan het woord te laten, is meer inzicht verkregen in de achtergronden van hun sociaal-culturele positie.'²³
131. Het rapport van 321 pp. bespreekt en onderzoekt verschillende situaties op de schaal van integratie-segregatie. Dhr. Wilders is in belangrijke mate aanwezig in het rapport. Op verschillende plekken in het rapport wordt zijn optreden -in het bijzonder zijn 'minder, minder'-uitspraken- door geïnterviewde jongeren genoemd als een wezenlijke factor die bijdraagt aan uitsluiting. Een paar citaten.

pp. 26-27:

'Ook Wilders passeert de revue als er over het politieke klimaat wordt gesproken. Zijn uitspraken over 'minder Marokkanen' hebben een forse impact. Zijn optreden draagt volgens jongeren bij aan het klimaat waarin het steeds meer geaccepteerd is om neerbuigende en discriminerende uitspraken over de islam en moslims te doen. Dit zet de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen verder onder druk.'

pp. 259-260

'vh: Ik heb ook wel eens dat soort gesprekken met mensen van Nederlandse afkomst: 'Wilders, daar moet je niet op letten.' Dan denk ik: 'Ja, dat is makkelijk gezegd.' Bij diegene waar ik misschien straks zit voor een sollicitatiegesprek, die stemt misschien op Wilders. Dat weet je niet. Het is te makkelijk gezegd van: je moet er niet op letten. Het is wel echt aanwezig. Daar waar het eerst onderhuids was, wordt het steeds meer zichtbaar en geoorloofd. Het is normaal, je mag het zeggen. De politiek zegt het ook.'

²³ Rapport SCP, p. 6.

p. 268:

'Het is weinig verrassend dat in de focusgroepen ook uitspraken van Geert Wilders aan bod kwamen, vooral het incident met de uitspraak "Meer of minder Marokkanen?", na zijn overwinning in de gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag. Een aantal van de jongeren zegt daar erg van te zijn geschrokken.

l2 [...] bijvoorbeeld dat filmpje van Wilders bij de verkiezingen vorig jaar, weet je wel...

mh1 'Minder, minder.'

l1 Dat hij zei van: 'Minder Marokkanen.' Hoe komt dat binnen bij jullie?

vm3 Ik vind dat wel een beetje beangstigend, hoor. Dat je dan zo'n groep mensen ziet, die allemaal mee gaan doen met 'minder, minder'. Ja, ik vind dat wel best beangstigend, dan komt het best wel dichtbij.

vh4 En vooral als het kinderen zijn. Want kijk, als het ouderen zijn, dan heb ik nog zoiets van: 'Die sporen niet.' Maar zodra het kinderen ook betreft, dan zit er iets fout. Dan weet je dat er inderdaad iets heel beangstigends is.

vh4 Omdat ze zo worden opgevoed, of opgroeien. Dat is gewoon te ziek voor woorden.

l2 Maak je je zorgen over de toekomst in Nederland? Als moslim of als Marokkaan zijnde?

vm3 Nou, je ziet wel dat veel dingen veranderen.'

132. Het rapport geeft uw rechtbank een aanvullende, solide contextuele basis om de schade van cliënten aannemelijk te achten.

Uitspraken van dhr. Wilders buiten de tenlastegelegde periode

133. Tot slot wil ik kort aandacht besteden aan enige uitlatingen van dhr. Wilders buiten de tenlastegelegde periode. De hieronder vermelde uitspraken zijn om meerdere redenen relevant. Nogmaals, het zijn contextuele omstandigheden die verder bijdragen aan de aannemelijkheid van door cliënten gevorderde immateriële schade. Ook is verwijzing naar bepaalde uitspraken nodig ter weerlegging van de volgende standpunten van dhr. Wilders:

'Dat dhr. Wilders zich bij het doen van de aan hem tenlastegelegde uitspraken het doel had om bij de benadeelden een geschokt rechtsgevoel te veroorzaken wordt uitdrukkelijk betwist, en volgt ook niet uit de bewijsmiddelen.' (reactie verweerder, p. 14)

en

'In het kader van de vorderingen van benadeelden geldt evenwel dat de heer Wilders het oogmerk had om bij de benadeelden immateriële schade toe te brengen niet is ingenomen. De heer Wilders betwist uitdrukkelijk dit oogmerk te hebben gehad.' (reactie verweerder, p. 16)

Een selectie van uitspraken van dhr. Wilders, eerst van zijn twitter-account en dan uit andere openbare bronnen.

Twitter @geertwilderspvv

28 september 2016

“Dagelijkse terreur van gewelddadige Marokkanen. Het wordt tijd dat we Nederland terugveroveren. Het is ons land!”

27 september 2016

“Marokkaans tuig moet vd straat. Cel in en land uit.

Het is ons land!

En exit met die laffe PvdA-burgemeesters in Maassluis en Zaandam!”

2 juli 2016

“We moeten Marokkaanse straatterroristen geen opleiding in het leger geven maar ons land uitzetten. Defensie is geen ISIS-opleidingscentrum.”

3 mei 2016

“Geert Wilders heeft geretweet AD.nl

Tja wie wil er nou niet minder?

AD.nl @ADnl

Burgemeester grijpt naar samenscholingsverbod na overlast Marokkaanse jongeren
<http://s.ad.nl/4294088>”

23 april 2016

“Bij de vlg verkiezingen rekenen we af. Met de multicul, de wegkijkers, de islamknuffelaars. En: minder, veel minder!”

8 maart 2016

“Niemand zal mij doen zwijgen. Ook niet over Marokkanen. Geen terreurbedreigingen, geen OvJ met onzinaanklachten, geen rechter. Niemand.”

13 januari 2016

“Wat een NEPPARLEMENT! De beste kandidaat - Martin Bosma - wordt het niet en we eindigen met een Marokkaanse Kamervoorzitter. #nepparlement”

11 januari 2016

“Politieverslag voorlopige lijst verdachten aanrandingen Keulen. 7 X Marokkanen. Meer of minder? #minder”

2 januari 2016

“Vluchtelingen uit Marokko?? Grenzen dicht! #grenzendicht”

8 december 2014

“De Nederlander die meer Marokkanen in Nederland wil moet ik nog tegenkomen.’

Verklaring bij Rijksrecherche:

http://www.pvv.nl/images/Verklaring_Geert_Wilders_zoals_afgelegd_bij_de_rijksrecherche_-_8_december_2014.pdf ...”

15 april 2014

“Net op geheime locatie Dhr Sharma ontmoet, slachtoffer Marokkanengeweld.

Boodschap: geen incident, politie afwezig, pure terreur. Minder!!”

28 januari 2014

“BERICHT VOOR PREMIER RUTTE: SNEL UIT DE EU EN GRENZEN DICHT VOOR KANSLOZE ROEMENEN, BULGAREN EN MAROKKANEN!

[http://m.telegraaf.nl/article/22247491/nieuw-multicultureel-drama-met-roemenen-en-bulgaren ...](http://m.telegraaf.nl/article/22247491/nieuw-multicultureel-drama-met-roemenen-en-bulgaren...)”

1 oktober 2013 (Wilders over Arib)

“Het zal nooit wennen. Een Marokkaanse (Arib) vanmiddag als Kamervoorzitter met de Koran voor haar neus in de Nederlandse Tweede Kamer.”

7 oktober 2013

“Telegraaf: "Zes Marokkanen tuigen vrouw af". Niet alleen economische maar ook Marokkanencrisis in NL. Kamervragen:

[http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/71-joram-van-klaveren/7122-pvv-vragen-over-aftuigen-vrouw-door-marokkanen.html ...](http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/71-joram-van-klaveren/7122-pvv-vragen-over-aftuigen-vrouw-door-marokkanen.html...)”

Overig

“Een Marokkaan als burgemeester van de tweede stad van Nederland is net zo gek als een Nederlander als burgemeester van Mekka" en „Met hem erbij is het dus Rabat aan de Maas. Nog even en we krijgen een imam als aartsbisschop. Gekkenwerk.”

Bron: <http://www.volkskrant.nl/binnenland/wilders-aboutaleb-kan-beter-naar-rabat~a943893/>

(Wilders over Aboutaleb)

“de elite noemt deze Marokkanen, die hier de boel verzieken, heel romantisch ‘nieuwe Nederlanders’. Ik noem ze liever ‘kolonisten’. Moslim-kolonisten. Want ze zijn niet gekomen om te integreren, maar om de boel hier over te nemen, om ons te onderwerpen.”

Bron: <http://www.pvv.nl/index.php/component/%0Bcontent/article/12->

[spreekteksten/1293-inbreng-wilders-tijdens-apb.html](https://www.paragraaf.nl/spreekteksten/1293-inbreng-wilders-tijdens-apb.html)

134. Het is een selectie. Maar wat opvalt -en van belang is voor beoordeling van de vorderingen van cliënten- is het volgende.
135. In de eerste plaats is er regelmatige herhaling van, of duidelijke terugverwijzing naar, de 'minder, minder'-uitspraken. Hiermee versterkt dhr. Wilders de (schadeveroorzakende) effecten van de uitspraken; als een soort mantra of strijdkreet, hoe je het maar wilt noemen, is 'minder, minder' een permanente onderdeel geworden van zijn eigen politieke discours en -helaas- van dat van sommige mensen in de samenleving. Dat maakt het allemaal voor cliënten des te erger. De trieste constatering is dat 'minder, minder', vooral door het toedoen van verweerder, sinds de tenlastegelegde periode niet meer weg te denken is uit de Nederlandse samenleving en het is voor cliënten dan ook niet een eenmalige maar voortdurende kwelling.
136. In de tweede plaats zien we in een van de Twitter-uitlatingen dat niet alleen 'minder' wordt genoemd, maar ook 'veel minder'. Een verwijzing naar 'veel minder' Marokkanen is schadeverzwarend, omdat het dan zou moeten gaan om een substantieel gedeelte van de Marokkaanse groep, evident meer dan alleen de Marokkaanse Nederlanders met een strafblad. Voor zover dat voor uw rechtbank relevant zou zijn bij de beoordeling van de schade van cliënten, ook Marokkaanse Nederlanders zonder strafblad vallen dus binnen het bereik van de 'minder, minder' retoriek.
137. Deze aanname vindt steun in de wijze waarop dhr. Wilders zich uitlaat over zeer succesvolle Marokkaanse Nederlanders. Over zowel kamervoorzitter Arib als burgemeester Aboutaleb spreekt hij op afkeurende en denigrerende wijze. Weliswaar is dat allemaal niet strafbaar, maar het is wel een relevante contextuele factor voor de beoordeling van de schade van cliënten. Het bevestigt de indruk dat de uitspraken van dhr. Wilders gingen over alle Marokkaanse Nederlanders, ook al natuurlijk omdat die uitspraken zelf niet enig onderscheid aanbrachten.
138. Bezien we meerdere uitspraken van dhr. Wilders tezamen dan versterkt dat dus alleen

maar de indruk die de tenlastegelegde uitspraken bij cliënten -en iedereen in Nederland- hebben gewekt en hebben mogen wekken, namelijk dat dhr. Wilders tegen alle Marokkaanse Nederlanders afkeer en haat koestert, dat hij ze discrimineert en uitsluit.

139. Daarmee vervalt elke grond voor de stellingen van verweerder dat hij niet het oogmerk heeft gehad om benadeelden immateriële schade toe te brengen of bij hen een geschokt rechtsgevoel teweeg te brengen. Want als er iets is wat dhr. Wilders graag doet dan is dat het krenken en discrimineren van Marokkaanse Nederlanders.
140. Ik verzoek uw rechtbank dus acht te slaan op bovenvermelde uitspraken van verweerder als contextuele omstandigheid ter verdere ondersteuning van de aannemelijkheid van de door cliënten geleden schade.

XII. Omvang van de schade

141. De omvang van de schade in geval van cliënten is 500,- E. Voor de Stichtingen is dat bij twee Stichtingen een rectificatie en bij twee andere Stichtingen de vordering van 1,- E schadevergoeding. Ik wil het nu alleen hebben over de natuurlijke personen; waarom vorderen zij precies het bedrag van 500,- E?
142. Bij de vaststelling van de hoogte van aannemelijke schade heb ik mij, voor zover mogelijk, op vergelijkbare zaken gericht, dus discriminatiezaken. In vergelijking met zaken die ik al eerder heb besproken is de schade voor cliënten ernstiger.
143. Het gaat om niet één, maar twee ernstige discriminatiefeiten. Artt. 137c en 137d Sr kennen een hogere straf dan art. 137g Sr, discriminatie in uitoefening van ambt, beroep of bedrijf; bij veroordeling van dat laatste feit is er een paar keer 250,- E aan schadevergoeding toegekend.
144. Het gaat om ernstige en voortdurende schade, die de gevolgen van een enkele discriminatie-ervaring te boven gaat. Behalve het hebben moeten ervaren van discriminatie, is er bij cliënten de voortdurende zorg en angst in hoeverre hun toekomst hier veilig is en in hoeverre de haatzaaiende feiten niet leiden tot ernstigere strafbare

feiten in de toekomst.

145. Het gedrag van verweerder is ook redengevend voor de hoogte van de schade. Er is niets terug genomen van de tenlastegelegde uitlatingen. Sterker, 'minder, minder' wordt door hem regelmatig herhaald, zelfs zegt hij één keer 'veel minder'. Ook dit maakt dat een hoger bedrag op zijn plaats is in vergelijking met andere discriminatiezaken; wederom verwijs ik dan naar de zaken uit Den Bosch waarin 250,- € werd opgelegd omdat benadeelden één keer de toegang tot een café werd geweigerd.
146. Tot slot: er is geen verweer gevoerd tot matiging van de gevorderde hoogte van de schadevergoeding.
147. Alles afwegende is de gevorderde 500,- € alleszins redelijk.

XIII. Reactie op het standpunt van dhr. Wilders m.b.t. vorderingen cliënten

148. Op 21 oktober heeft dhr. Wilders zich voor het eerst uitgelaten over de vorderingen tot schadevergoeding van cliënten. Dat geeft aanleiding tot het aan de orde stellen van bepaalde punten.
149. Verweerder neemt het standpunt in dat de vorderingen niet ontvankelijk zijn en ongegrond. Primair wordt echter verzocht om ongegrondverklaring. Dat is evenwel onmogelijk. Indien dhr. Wilders daadwerkelijk vindt dat de vorderingen niet-ontvankelijk zijn, dan kan dat alleen maar het primaire verzoek aan uw rechtbank zijn.
150. Dhr. Wilders stelt dat de vorderingen van cliënten alleen gebaseerd zouden zijn op algemene stellingen, waarvan onduidelijk zou zijn op welke benadeelden deze van toepassing zijn, en dat alleen daarom al de vorderingen van benadeelden zouden moeten worden afgewezen (reactie verweerder, p. 49). In de voegingsformulieren staat echter per benadeelde aangegeven wat voor hem de gevolgen zijn geweest. Ten onrechte heeft verweerder zich uitsluitend gericht op de toelichting van de advocaat, die er toe dient om de individuele verhalen samen te vatten en de rode draad aan te geven.

151. Ik ga verder niet meer in op de standpunten van verweerder over niet-ontvankelijkheid van de vorderingen van cliënten, daar is al eerder veel over gezegd.
152. Het is ook niet nodig in te gaan op de standpunten van verweerder over toerekenbare onrechtmatige daad en causaliteit/relativiteitsvereiste. De toerekenbare onrechtmatigheid komt vast te staan bij een veroordeling. De causaliteit en relativiteit komen eveneens vast te staan als uw rechtbank zou oordelen, zoals cliënten wensen, dat er sprake is van rechtstreekse schade en de vorderingen ontvankelijk zijn.
153. Verweerder besteedt veel aandacht aan de vraag of er in deze zaak bij cliënten sprake kan zijn van rechtens erkende immateriële schade. Rode draad in dit algemene gedeelte van de reactie van dhr. Wilders is dat hij bij het doen van de tenlastegelegde uitspraken niet het doel zou hebben gehad om bij cliënten een geschokt rechtsgevoel teweeg te brengen (reactie verweerder, p. 14) en evenmin het doel zou hebben gehad om immaterieel nadeel aan cliënten toe te brengen (reactie, p. 15). Tegelijkertijd zegt verweerder dat het buiten het kader van de schriftelijke reactie op de vorderingen valt om het doel van dhr. Wilders bij de gedane uitlatingen dan wel uiteen te zetten. (reactie verweerder, p. 14).
154. Daar zit hem nu de crux. Het doel van de uitlatingen is misschien relevant bij de strafrechtelijke schuldvraag. Het doel van tenlastegelegde discriminerende handelingen kwam aan de orde in de zaak van Hof Den Bosch van 22 september 2006 (besproken op p. 18 van mijn toelichting van 22 september), toen verdachte de veiligheidssituatie in zijn café aanvoerde als reden om iemand met een donkere huidskleur toegang te weigeren. Dat zou kunnen gelden als een relevant strafrechtelijk verweer. Maar als een strafrechtelijk verweer over het doel van een tenlastegelegde discriminerende handeling is verworpen, zoals in die zaak ook gebeurde, dan staat het vast dat er sprake is van strafbare discriminatie. Dit verweer kan bij de behandeling van vorderingen van benadeelde partijen niet nog een keer gevoerd worden.
155. Verweerder voert verder een aantal civiele uitspraken aan waaruit zou moeten volgen dat immateriële schade slechts zou kunnen worden vastgesteld indien er sprake zou zijn van een in de psychiatrie erkend ziektebeeld waarvoor de benadeelde onder behandeling is

(reactie verweerder, p. 19). Die zaken zijn echter om meerdere redenen onvergelijkbaar en niet van toepassing op slachtoffers van strafbare discriminatie. Ik heb al eerder aangegeven bij welke zaken uw rechtbank wel aansluiting zou moeten zoeken en dat in die zaken het bestaan van schade bij schending van fundamentele rechten zonder meer aannemelijk wordt geacht, zeker bij discriminatie.

156. De eenzijdige selectie en duiding van jurisprudentie door verweerder zou er voorts toe leiden dat slachtoffers van discriminatie in straf- of civiele zaken alleen nog maar schadevergoeding zouden kunnen vorderen als zij eerst kosten moeten maken om rapporten op te laten stellen door psychologen of psychiaters over de door hen geleden immateriële schade. Dat is in strijd met de huidige rechtspraak en volstrekt onnodig.

XIV. Overige punten

157. Heel kort aandacht voor de kwestie van de proceskosten. Ik heb de vorderingen van mijn cliënten aangepast en vraag u gebruik te maken van het liquidatietarief.
158. Verweerder heeft een tegenvordering ingediend met betrekking tot de proceskosten. Daar is, behoudens uitzonderlijke situaties die zich nu niet voordoen, echter geen ruimte voor in de situatie van afdoening van vorderingen van benadeelde partijen in het strafproces. Ik sluit mij in dit verband aan bij het standpunt -en onderbouwing daarvan- van collega Van Eijdsen in haar reactie op verweerder van 31 oktober.

XV. Conclusie

Ik kom tot een afronding.

Cliënten doen een nadrukkelijk beroep op uw rechtbank ter bescherming van hun rechten. Meer dan ooit staat de positie van minderheden in Nederland onder druk. De wens tot minder Marokkanen en de toezegging dat te gaan regelen hebben geleid tot groot immaterieel leed bij cliënten, grote angst en zorgen over hun huidige situatie en hun toekomst.

Bij een dergelijke aanzienlijke schade, bij zulke ernstige strafbare feiten hoort een

passende schadevergoeding.

Aan alle voorwaarden voor toewijzing van de door cliënten gevorderde schadevergoeding is voldaan.

Ik verzoek u dan ook de vorderingen van cliënten ontvankelijk te verklaren en toe te wijzen.

Amsterdam, 3 november 2016.

BIJLAGE 1

Franse wetgeving

Aanzetten tot haat en groepsbelediging

La loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse¹

Article 23 (aanzetten tot)

Seront punis comme complices d'une action qualifiée crime ou délit ceux qui, soit par des discours, cris ou menaces proférés dans des lieux ou réunions publics, soit par des écrits, imprimés, dessins, gravures, peintures, emblèmes, images ou tout autre support de l'écrit, de la parole ou de l'image vendus ou distribués, mis en vente ou exposés dans des lieux ou réunions publics, soit par des placards ou des affiches exposés au regard du public, soit par tout moyen de communication audiovisuelle, auront directement provoqué l'auteur ou les auteurs à commettre ladite action, si la provocation a été suivie d'effet.

Cette disposition sera également applicable lorsque la provocation n'aura été suivie que d'une tentative de crime prévue par l'article 2 du code penal.

Article 24 (aanzetten tot haat/groepsbelediging o.g.v. ras/uiterlijk)

Seront punis de cinq ans d'emprisonnement et de 45 000 euros d'amende ceux qui, par l'un des moyens énoncés à l'article précédent, auront directement provoqué, dans le cas où cette provocation n'aurait pas été suivie d'effet, à commettre l'une des infractions suivantes :

[...]

Ceux qui, par l'un des moyens énoncés à l'article 23, auront provoqué à la discrimination, à la haine ou à la violence à l'égard d'une personne ou d'un groupe de personnes à raison de leur origine ou de leur appartenance ou de leur non-appartenance à une ethnie, une nation, une race ou une religion déterminée, seront punis d'un an d'emprisonnement et de 45 000 euros d'amende ou de l'une de ces deux peines seulement.

[...]

Voeging benadeelde partijen in het strafproces t.b.v. schadevergoeding

Code de procédure pénale²

Article 2 (voeging van een civiele vordering van een partij in het strafproces)

L'action civile en réparation du dommage causé par un crime, un délit ou une contravention appartient à tous ceux qui ont personnellement souffert du dommage

¹ Bron:

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexteArticle.do?idArticle=LEGIARTI000006419708&cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=20080312>, zie ook *Le Pen v France*, appl. no. 52672/13, [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-167242"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

² Bron:

https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=D11DEE42EE78FDE2058A9BF94784CDB6.tpdila16v_3?idSectionTA=LEGISCTA000024458641&cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20161101.

directement causé par l'infraction. [vergoeding alleen mogelijk voor rechtstreeks geleden schade]

La renonciation à l'action civile ne peut arrêter ni suspendre l'exercice de l'action publique, sous réserve des cas visés à l'alinéa 3 de l'article 6.

Article 3 (civiele vordering ontvankelijk voor materiele en immateriële schade)

L'action civile peut être exercée en même temps que l'action publique et devant la même juridiction.

*Elle sera recevable pour tous chefs de dommages, aussi bien **matériels que corporels ou moraux**, qui découleront des faits objets de la poursuite.*

Schadebegrip voor ontvankelijkheid van benadeelde partijen

Code Civil³

Article 1240 (verplichting tot vergoeding van aangerichte schade)

Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer.

Belgische wetgeving

Aanzetten tot haat en groepsbelediging

Strafwetboek⁴

Art. 444.

De schuldige wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar en met geldboete van zesentwintig [euro] tot tweehonderd [euro], wanneer de tenlasteleggingen geschieden :

Hetzij in openbare bijeenkomsten of plaatsen;

Hetzij in tegenwoordigheid van verscheidene personen, in een plaats die niet openbaar is, maar toegankelijk voor een aantal personen die het recht hebben er te vergaderen of ze te bezoeken;

Hetzij om het even welke plaats, in tegenwoordigheid van de beledigde en voor getuigen;

Hetzij door geschriften, al dan niet gedrukt, door prenten of zinnebeelden, die aangeplakt, verspreid of verkocht, te koop geboden of openlijk tentoongesteld worden;

Hetzij ten slotte door geschriften, die niet openbaar gemaakt, maar aan verscheidene personen toegestuurd of meegedeeld worden.

Art. 448.

³ Bron:

https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=D11DEE42EE78FDE2058A9BF94784CDB6.tpdila16v_3?idSectionTA=LEGISCTA000032021488&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20161101

⁴ Bron:

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1867060801&table_name=wet;
Zie ook <http://elfri.be/rechtspraak/aanzetten-tot-haat-en-discriminatie> voor jurisprudentie over dit onderwerp en http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/166/976/RUG01-002166976_2014_0001_AC.pdf voor een overzicht van Belgische wetgeving m.b.t. discriminatie.

Hij die hetzij door daden, hetzij door geschriften, prenten of zinnebeelden iemand beledigt in een van de omstandigheden in artikel 444 bepaald, wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot twee maanden en met geldboete van zesentwintig [euro] tot vijfhonderd [euro] of met een van die straffen alleen.

(Met dezelfde straffen wordt gestraft hij die, in een van de omstandigheden in artikel 444 bepaald, iemand die drager is van het openbaar gezag of van de openbare macht of die met een openbare hoedanigheid is bekleed, door woorden beledigt in zijn hoedanigheid of wegens zijn bediening.)

Antidiscriminatiewet⁵

Kijkend naar de Belgische wetgeving lijkt het zo dat belediging niet apart strafbaar is gesteld, maar wordt geschaard onder de noemer 'intimidatie':

Art. 4.

Voor de toepassing van deze wet verstaat men onder :

[...]

4° beschermde criteria : leeftijd, seksuele geaardheid, burgerlijke staat, geboorte, vermogen, geloof of levensbeschouwing, politieke overtuiging, [1 syndicale overtuiging] taal, huidige of toekomstige gezondheidstoestand, een handicap, een fysieke of genetische eigenschap, sociale afkomst;

5° Centrum : [2 het interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme opgericht door het samenwerkingsakkoord van 12 juni 2013]2 ;

6° direct onderscheid : de situatie die zich voordoet wanneer iemand ongunstiger wordt behandeld dan een ander in een vergelijkbare situatie wordt, is of zou worden behandeld op basis van één van de beschermde criteria;

7° directe discriminatie : direct onderscheid op grond van een beschermd criterium dat niet gerechtvaardigd kan worden op grond van de bepalingen van titel II;

8° indirect onderscheid : de situatie die zich voordoet wanneer een ogenschijnlijk neutrale bepaling, maatstaf of handelwijze personen gekenmerkt door een bepaald beschermd criterium, in vergelijking met andere personen bijzonder kan benadelen;

9° indirecte discriminatie : indirect onderscheid op grond van een beschermd criterium dat niet gerechtvaardigd kan worden op grond van de bepalingen van titel II;

10° intimidatie : ongewenst gedrag dat met een van de beschermde criteria verband houdt, en tot doel of gevolg heeft dat de waardigheid van de persoon wordt aangetast en een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende omgeving wordt gecreëerd;

[...]

Art. 22.

Met gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen wordt gestraft :

1° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot discriminatie jegens een persoon wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

⁵ Bron:

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2007051035&table_name=wet.

2° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot haat of geweld jegens een persoon wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

3° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot discriminatie of tot segregatie jegens een groep, een gemeenschap of de leden ervan, wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

4° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot haat of geweld jegens een groep, een gemeenschap of de leden ervan, wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen.

Antiracismewet⁶

Art. 19.

Voor de toepassing van deze titel wordt begrepen onder discriminatie, elke vorm van opzettelijke directe discriminatie, opzettelijke indirecte discriminatie, opdracht tot discrimineren en **intimidatie** op grond van de beschermde criteria.

Art. 20.

Met gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen wordt gestraft :

1° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot discriminatie jegens een persoon wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

2° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot haat of geweld jegens een persoon wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

3° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot discriminatie of tot segregatie jegens een groep, een gemeenschap of de leden ervan, wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen;

4° hij die in een van de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden aanzet tot haat of geweld jegens een groep, een gemeenschap of de leden ervan, wegens een van de beschermde criteria, en dit, zelfs buiten de in artikel 5 bedoelde domeinen.

Voeging benadeelde partijen in het strafproces t.b.v. schadevergoeding

Belgisch Wetboek van Strafvordering⁷

Art. 63

Hij die beweert door een misdaad of een wanbedrijf te zijn benadeeld, kan daarover bij de bevoegde onderzoeksrechter klacht doen en zich **burgerlijke partij** stellen.

⁶ Voorheen de Wet van 30 juli 1981 genoemd, in 2007 herzien. Bron: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1981073035&table_name=wet. Zie ook: <http://www.elfri.be/wetgeving/antiracismewet>.

⁷ Bron: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1808111730&table_name=wet.

Antiracismewet

Art. 16.

§ 1. Ingeval van discriminatie kan het slachtoffer een schadevergoeding vorderen overeenkomstig, het contractuele of buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht.

In de hierna bedoelde gevallen moet de persoon die het discriminatieverbod heeft geschonden aan het slachtoffer een vergoeding betalen die naar keuze van het slachtoffer, gelijk is hetzij aan een forfaitair bedrag zoals uiteengezet in § 2, hetzij aan de werkelijk door het slachtoffer geleden schade. In laatstgenoemd geval moet het slachtoffer de omvang van de geleden schade bewijzen.

§ 2. De in § 1 bedoelde forfaitaire schadevergoeding wordt als volgt bepaald :

1° met uitzondering van het hierna bepaalde geval, wordt de forfaitaire vergoeding van de morele schade geleden ten gevolge van een feit van discriminatie, bepaald op 650 euro; dat bedrag wordt verhoogd tot 1.300 euro indien de dader niet kan aantonen dat de betwiste ongunstige of nadelige behandeling ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn of omwille van andere omstandigheden, zoals de bijzondere ernst van de geleden morele schade;

2° Indien het slachtoffer morele en materiële schadevergoeding vordert wegens discriminatie in het kader van de arbeidsbetrekkingen of van de aanvullende regelingen voor sociale zekerheid, is de forfaitaire schadevergoeding voor materiële en morele schade gelijk aan de bruto beloning voor zes maanden, tenzij de werkgever aantoonst dat de betwiste ongunstige of nadelige behandeling ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn; in dat laatste geval wordt de forfaitaire schadevergoeding voor materiële en morele schade beperkt tot drie maanden bruto beloning; wanneer de materiële schade die voortvloeit uit een discriminatie in het kader van de arbeidsbetrekkingen of van de aanvullende regelingen voor sociale zekerheid echter hersteld kan worden via de toepassing van de nietigheidssanctie voorzien in artikel 13, wordt de forfaitaire schadevergoeding bepaald volgens de bepalingen van punt 1°.

Ontvankelijkheid van benadeelde partijen i.h.b. schadebegrip

Belgisch Burgerlijk Wetboek

Art. 1382

Elke daad van de mens, waardoor aan een ander schade wordt veroorzaakt, verplicht diegene door wiens schuld de schade is ontstaan deze te vergoeden.

Art. 1383

Ieder is aansprakelijk, niet alleen voor de schade die hij door zijn daad, maar ook voor die welke hij door zijn nalatigheid of door zijn onvoorzichtigheid heeft veroorzaakt.

BIJLAGE 2

THE POSITION OF VICTIMS OF ACTS OF RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION IN BELGIUM

Christine Van den Wyngaert, Ignace Van Daele, Stef Vandeginste

ERES | « Revue internationale de droit pénal »

2002/1 Vol. 73 | pages 111 à 140

ISSN 0223-5404

ISBN 2-7492-0109-8

Article disponible en ligne à l'adresse :

<http://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2002-1-page-111.htm>

Pour citer cet article :

Christine Van den Wyngaert *et al.*, « The position of victims of acts of racism and racial discrimination in belgium », *Revue internationale de droit pénal* 2002/1 (Vol. 73), p. 111-140.

DOI 10.3917/ridp.073.0111

Distribution électronique Cairn.info pour ERES.

© ERES. Tous droits réservés pour tous pays.

La reproduction ou représentation de cet article, notamment par photocopie, n'est autorisée que dans les limites des conditions générales d'utilisation du site ou, le cas échéant, des conditions générales de la licence souscrite par votre établissement. Toute autre reproduction ou représentation, en tout ou partie, sous quelque forme et de quelque manière que ce soit, est interdite sauf accord préalable et écrit de l'éditeur, en dehors des cas prévus par la législation en vigueur en France. Il est précisé que son stockage dans une base de données est également interdit.

THE POSITION OF VICTIMS OF ACTS OF RACISM AND RACIAL DISCRIMINATION IN BELGIUM

Christine VAN DEN WYNGAERT, Ignace VAN DAELE and Stef VANDEGINSTE*

1. Introduction

This contribution briefly presents the normative and procedural framework that determines the position of victims of acts of racism and racial discrimination in Belgium. First, we introduce the position of the victim in criminal proceedings in general while looking specifically at possibilities for the victim to obtain reparation. A victim can do so through tort proceedings before the criminal courts (*constitution de partie civile*), tort proceedings before the civil courts or request compensation under the 1985 Victims Compensation Act. The next section introduces the criminal legislation against racism, primarily the Act of 30 July 1981 on the punishment of certain acts motivated by racism or xenophobia. Finally, we introduce in somewhat more detail the jurisprudence under the 1981 Act as far as its civil aspects are concerned and briefly touch upon the more general draft anti-discrimination legislation.

2. The Position Of The Victim In Criminal Proceedings In General

Like many other countries, Belgium has shown an increased interest in the protection of victims of crime in the past two decades. Especially after 1996, the position of the victim in the criminal procedure system has received large public and political attention. Victims in countries, which like Belgium, apply the *partie civile* system¹, are perhaps better off than victims of crimes in countries where no such procedure exists. In Belgium, this is particularly true since the passing of the Law of 12 March 1998² which increased the rights of the victim in criminal proceedings to the point where some commentators state that "[In] a few years, the position of victims in Belgium has improved to the extent that it ranks among

* Christine Van den Wyngaert is a professor of criminal law and procedure and of international and comparative criminal law at the University of Antwerp. She is a member of the Board of Directors of the AIDP. Stef Vandeginste and Ignace Van Daele are research assistants at the University of Antwerp

1. For an overview of the Belgian criminal procedure, see: VAN DEN WYNGAERT, C. (ed.), *Criminal Procedure Systems in the European Community*, London, Butterworths, 1993, 1-49.

2. Law of 12 March 1998 on the amelioration of the criminal procedure which made drastic amendments to the Code of Criminal Procedure (henceforth CPP).

*the best in Europe*³. Earlier, the need had already been felt to improve the position of victims in cases where they cannot be compensated through the *partie civile* system. Like elsewhere, this need was especially felt in those cases where the offender was financially unable to compensate the victim, and in unresolved cases (suspect could not be identified, has deceased, etc.). In 1985, a new compensation scheme was created for victims of violent crimes that adopts the principles of the 1983 European Convention on the compensation of victims of violent crimes.

This part of the article briefly describes the compensation schemes that are available to victims of crimes in Belgium. These comprehend the procedure that is available for crime victims in general, not only victims of violent crimes, as well as the compensation scheme that was introduced by the Victims Compensation Act of 1985. This is relevant to the position of victims of racist offences as they necessarily fall into one or both of these categories.

2.1. The "ordinary" compensation scheme for crime victims.

Most crimes are at the same time a criminal offence and a civil wrong, and can hence give rise to two possible proceedings, tort proceedings before the criminal courts, and tort proceedings before the civil courts.

2.1.1. Tort proceedings before the criminal courts.

Belgium has adopted the French *partie civile* system. The victim of a crime can bring a civil action before the competent criminal court, in which case the court decides about both the criminal aspects of the case (i.e. conviction and sentence) and the civil aspects (i.e. the compensation of the victim). Fines and compensation are not mutually exclusive as in some other countries. In Belgium, the judge who has convicted the defendant on the criminal charges, will usually also award compensation to the victim.

Compensation of the victim will, however, only be granted if the procedural and substantive conditions for such compensation are fulfilled. The procedural condition is that the victim must have decided to become a party to the criminal proceedings by "constituting himself" as a civil party. This procedure is called *constitution de partie civile - burgerlijke partijstelling*. It means that a judge will never decide ex officio to compensate the victim, he will only do so on the victim's request. The substantive condition is that the victim's claim must satisfy the conditions of art. 1382 of the Civil Code (see below).

3. BRIENEN, M.E.I. and HOEGEN, E.H., *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*, Dissertation University of Tilburg/ Nijmegen, Wolf Legal Productions, 2000, 160.

This procedure is available to all victims, not only to victims of violent crimes. This means that victims of racist offences can use this procedure, as well as certain institutions and organisations (see further below, 4.1.1).

a) Legal basis

Art.3 of the Preliminary Title to the Code of Criminal Procedure (which, in Belgium, is still the original Napoleonic Criminal Procedure Code (CPP) of 1808) stipulates that the action for the compensation of the damages caused by the crime lies with those who have suffered the damage.

The conditions for the exercise of the civil action are further set out in art.1382 of the Civil Code (1804): (a) the victim must have sustained damage (material or moral) (b) as a result of a fault, committed by another person and (c) there must be causal link between fault and damage.

b) Persons who are entitled to bring the action civile

The *constitution de partie civile* is only open to the actual victim of the crime, or to his relatives, not to persons who have been indirectly damaged by the offence (art.3 Preliminary Title CCP). The *actio popularis* does not exist under Belgian law. Recently, however, an increasing number of derogations from this rule have been created, where special legislation grants certain associations or institutions the right to use the mechanism of the *constitution de partie civile* in particular criminal cases⁴.

The *action civile* can also be brought by those who, by virtue of a legal or a contractual obligation, have compensated the victim. For example, the insurance company which has indemnified the victim of a road traffic accident, may act as a civil party against the person who caused the accident.

The person who wants to bring an *action civile* must qualify for this action under the general principles, i.e. he or she should have a legal capacity to act, he or she should have an interest in the action, and the interest should be legitimate.

c) Persons against whom the action civile can be brought.

The *action civile* can be brought, not only against the defendant in a criminal trial, but also against those who are civilly responsible for him or her.

4. Violations of the Act of 30 July 1981 on the punishment of certain acts motivated by racism or xenophobia can give rise to *constitution de partie civile* by associations with legal personality that have existed for at least five years and whose statutory purpose is the protection of human rights or the fight against racism, see below, 4.1.1. The Act of 23 March, 1995 on punishing the denial, minimisation justification or approval of the genocide perpetrated by the German National Socialist Regime during the Second World War, contains a comparable provision in its art. 4. Other examples of this trend can be found in the Law on the trade in human beings and child pornography (1995) and the Law on combating violence between partners (1997).

The civil action can be brought against persons who, according to the rules of criminal law, are criminally irresponsible, e.g. for reasons of insanity. In those cases, the amount of the compensation, however, is different (art.1386bis Civil Code, see 2.1.6.).

d) *Procedure.*

The procedure is different depending on whether or not the public prosecutor has decided to prosecute the alleged author of the crime. If the prosecutor has initiated criminal proceedings, the *constitution de partie civile* will have the effect of the victim becoming a party to proceedings which are already pending. He or she will be involved in those proceedings, even, to some extent, during the investigative stage. The advantage for the victim is that this way of proceeding is very cheap. If he loses his case, he will not have to pay the costs of the proceedings, which are born by the state, started the case.

If, however, the public prosecutor has decided not to prosecute, or is still considering his position, the victim may, by constituting himself or herself *partie civile*, actually seize the judge. This is a fundamental difference with the victim's mere complaint⁵, which is little more than a denunciation of the crime: a complaint does not have any procedural consequences, it does not seize a court of law and the public prosecutor is free not to proceed with the case. In case of a *constitution de partie civile*, however, the case can only be closed with a formal judicial decision, either by the judicial council or by the trial court.

In the latter hypothesis, there are two ways for the victim to constitute himself or herself *partie civile*. He or she can either summon the defendant directly before the trial court (*citation directe-rechtstreekse dagvaarding*), or seize the investigating judge (art.63 CCP)⁶. Because, in both cases, the victim must bear the cost of the proceedings, in case of an acquittal or a dismissal, a *citation directe* will be appropriate only if the victim has enough evidence to obtain a conviction; otherwise, the

5. The Law of 12 March 1998 introduced a new form of complaint which grants certain limited rights to the victim (art. 5bis CCP). If a victim makes a formal declaration at the offices of the Public Ministry, he or she is granted the quality of "aggrieved person" (*benadeelde persoon/ personne lésée*). Once this formal quality has been obtained, the victim has the right to be assisted or represented by a lawyer, the right to add documents to the files of the investigation and the right to be informed about the outcome of the investigation (i.e. if the Public Ministry decides to drop the case or, alternatively, bring the suspect to trial or transfer the investigation to an investigating judge). If the investigation and trial are subject to the so-called "accelerated procedure" (*comparution immédiate/onmiddellijke verschijning*), the victim moreover has the right to consult the files of the investigation (art. 216quinquies, §2 CCP).

6. The seizing of the investigating judge by the victim is not allowed for the least serious offences (*overtredingen/ contraventions*) and in the case of the aforementioned "accelerated procedure" as introduced by the Law of 28 March 2000.

wiser course is to seize the investigating judge, who will then be obliged to search for the evidence.

In case the civil action is brought before the criminal court, the rules of evidence will be those that are applicable in criminal proceedings. This means that the defendant will be presumed innocent until his guilt has been established beyond reasonable doubt. The onus of proof lies with the public prosecutor who, in the criminal trial, is the master of the proceedings. If, on the contrary, the case is brought before the civil court, the proceedings will have to be led by the victim and it will be up to the victim to establish his or her case (*actori incumbit probatio*).

The Law of 12 March 1998 considerably extended the rights of the victim who has constituted him or herself *partie civile* during the pre-trial investigation. Most importantly, the *partie civile* was granted the right to consult the files of the investigation which are of interest to their case (art. 61ter CCP). The investigating judge can refuse to grant access if this could harm the investigation, endanger persons or seriously jeopardize their privacy. Refusal is also possible if the *constitution de partie civile* seems to be inadmissible or if the victim fails to show any legitimate motives to consult the files. The investigating judge can also choose only to refuse access to certain parts of the files. The decisions of the investigating judge can be appealed by the *partie civile*. In this case, the court of indictment (*kamer van inbeschuldigingstelling/ chambre des mises en accusation*) will review the decision.

The victim who has constituted himself or herself *partie civile* also has the right to ask the investigating judge to perform additional investigating measures (art. 61quinquies CCP), specifying the content of and the reason for these measures. The investigating judge can refuse to perform these measures if he deems them unnecessary to establish the truth or detrimental to the investigation. Again, an appeal is possible before the court of indictment. Finally, if the investigation takes more than one year, the *partie civile* has the right to bring the case before the court of indictment for scrutiny (art. 136 CCP). The court has the possibility to 'purge' any irregularities from the investigation. The *partie civile* is also heard during the committal proceedings which are conducted before the judicial council (*raadkamer/ chambre du conseil*).

It may be important for the victim of the crime to be a party in the criminal proceedings: it will allow him to appeal a dismissal or acquittal, and, in so doing to safeguard his interests in a case from a subsequent trial before the civil courts. In case of such a subsequent trial, the civil court will be bound by the decision of the criminal court, and therefore it is in the victim's interest to prevent an acquittal (see further *infra*, 2.1.2.).

e) *Time limit.*

Both civil and criminal actions must be brought within a certain time-limit, after which they are barred by the statute of limitations. Civil actions arising from a crime are

governed by the same statute of limitations that applies to civil actions arising from a tort: five years from the day following the one when the victim acquired knowledge of (the increase in) the damage and of the identity of the person responsible (art. 26 Preliminary Title of the CCP and art. 2262bis Civil Code). If the civil action has not been brought within this delay, it will be barred by the statute of limitations. It must however be noted that the civil action can never be barred by the statute of limitations before the criminal action. Depending on the gravity of the criminal offence, this will occur after a period of 6 months, 5 years or 10 years (these terms can be stretched to double their length). In any case, the civil action will be proscribed after 20 years following the day on which the damage has occurred.

f) Damage covered by the compensation claim under art.1382 CC .

The amount of the compensation is determined by the general principles of the Civil Code (art.1382), which means that the victim must be fully compensated for the damage sustained as a consequence of the crime. This includes both physical (corporeal and mental) and emotional damage.

If, however, the person against whom the civil action is brought is mentally insane, the author of the damage is only liable to pay a "fair and just" or equitable (*équitable - billijk*) compensation (art.1386bis CC), not the full compensation. This means that the judge will not only look at the actual damage, but also to the personal circumstances of both the author of the damage and the victim.

g) Assessment of the compensation.

The criteria for assessing the damage arising from a crime are the same as when assessing the damage arising from a civil wrong. There is extensive case law on this subject⁷. Courts, when assessing the damage, take into account the specific elements of the case under consideration. Elements in this assessment are the victim's estimated inability to work (permanent or temporary), his age, sex, life expectancy, etc. The amount of the compensation is assessed as a lump sum, to be paid at once, but the court may award an interim amount, in case the injuries cannot be fully assessed at the moment of the decision. In that case, the remainder of the injuries are assessed later.

2.1.2. Tort proceedings before the civil courts.

The victim may also choose to bring his claim for damages before a civil court. If the criminal proceedings are still pending (or are started after the civil court has been seized), the civil court must suspend its decision until the criminal court has returned its verdict (art.4 Preliminary Title CCP). The decision of the criminal court is binding for the civil judge: according to the maxim *le criminel tient le civil en état*, the decision of the criminal court has priority over the decision of the civil court. This

7. See generally FAGNART, J.L. and BOGAERT, R., *La réparation du dommage corporel en droit commun*, Brussels, Larcier, 1994, 498p.

means that in practice, in the case of an acquittal of the accused by a criminal court, the chances of the victim obtaining compensation in civil proceedings are very faint.

The rules relating to the persons who can bring the action, the persons against whom the action can be brought, and the amount of the compensation are identical to those described above in relation to the tort proceedings before the criminal courts.

In some cases, the victim has no other choice than to bring its compensation claim before the civil court, e.g. when the "public action" (i.e. prosecution by the public prosecutor) is, for various reasons, no longer possible, for example because the defendant is deceased, or because of a settlement out of court (art.216bis CCP (compound fine) and art.216ter (mediation)). In the latter case, the victim who has not been fully compensated has no other choice than to bring his claim before the civil judge. To facilitate these proceedings, the law clearly states that the acceptance of the out-of-court settlement by the defendant constitutes an irrefutable presumption of guilt in the compensation proceedings. Since Belgian law allows settlements out of court for most crimes, including the most serious ones, e.g. acts of violence, this procedure may be of importance to victims of racist discrimination.

2. 2. "Financial help" for victims of violent crimes under the 1985 victims compensation act.

A special compensation scheme for victims of violent crimes was introduced in the mid-eighties, by the Victims Compensation Act of 1 August 1985. The purpose of this act is to award a "financial help" -not a full compensation- to victims who cannot obtain compensation through the above-described channels, either because the author of the crime is unknown or insolvent, or because the victim cannot benefit from another compensation scheme (social security, private insurances, etc.). Compensation under this act has a *subsidiary nature*: it will only be available if other means to obtain compensation have failed.

For the purposes of the application of this Act, a Compensation Fund has been established. This Fund is paid from a budget, scheduled within the general budget of the Ministry of Justice. In addition, the 1985 Act has introduced an "obligatory solidarity contribution" that is levied on convicted offenders: convicted offenders, regardless of the crime for which they were convicted (only minor offences (contraventions) are excluded), are obliged to pay a fixed amount of money, 2000 Belgian francs (±50 EURO), into the Fund.

The compensation that is given by the Fund is a "financial help," not a full compensation such as the compensation that is given in tort proceedings. Whereas the latter covers the full damage that the victim has suffered as a consequence of the offence (both material (physical and mental) and emotional damages (cfr. supra), the compensation given by the Fund is assessed "*naar billijkheid - en équité*", and is not more than a "fair and just compensation."

Another difference is that the proceedings under the 1985 Act are of an administrative nature, whereas the tort proceedings described above are conducted before the ordinary courts. Whereas the tort proceedings are directed towards those who are personally or civilly responsible for the damage, the proceedings under the 1985 Act are based on a claim for compensation which is addressed to an administrative tribunal, called "Commission for help to victims of intentional acts of violence." In the proceedings before this tribunal, the Minister of Justice acts as the respondent party. However, it was the clear intention of the drafters of the act that there should be no recognition of civil liability of the Belgian State. Accordingly, the focus of the proceedings is not on the liability of the party that has caused the injuries, but on the "help" that should be given to those who have suffered injuries from crimes of violence and have not obtained compensation under other schemes.

Of course, this compensation mechanism is only relevant to victims of racist crimes in as far as they are at the same time victims of intentional acts of violence.

3. The Belgian Criminal Legislation Against Racism

3.1 Act of 30 July 1981 on the punishment of certain acts motivated by racism or xenophobia.

3.1.1. Incitement or intention to discrimination, hatred, violence.

Proposals for legislation on the punishment of incitement to racial hatred and anti-Semitism were introduced as early as 1960⁸. However, it was not until 1981 that the Act on the punishment of certain acts motivated by racism or xenophobia entered into force, implementing the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination of 7 March 1966 Belgium had ratified in 1975. This Act was drastically amended in 1994⁹. In 1995, another Act was adopted, specifically addressing the denial of the Holocaust¹⁰. The Law of 31

8. For an overview of the legislative history, see: CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *La loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par la racisme ou la xénophobie. Jurisprudence*, Bruxelles, 1999, 3-5.

9. Law of 31 March 1994. The application of the 1981 Act had proved to be deceiving. The 1994 amendment not only increased the penalties and rationalised the definitions of the incriminations, but also made racial discrimination in the workplace punishable. The Law of 7 May 1999 introduced an article 5bis, providing the possibility to deprive persons convicted of violations of the Act of certain civil or political rights such as the right to hold certain offices or to be elected (see art. 31 PC).

10. Act of 23 March, 1995 on punishing the denial, minimisation justification or approval of the genocide perpetrated by the German National Socialist Regime during the Second World War, see below, 3.2.1.

March 1994 introduced a definition of 'discrimination' that was largely based on the definition found in article 1,1 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination:

Art. 1 By "discrimination" in this Act is meant any form of distinction, exclusion, restriction or preference, whose purpose or whose result is or could be to destroy, compromise or limit the equal recognition, enjoyment or exercise of human rights and the fundamental freedoms on a political, economic, social or cultural level, or in any other area of social life.

The following shall be punished by a prison sentence of one month to one year¹¹ and by a fine of fifty francs to one thousand francs, or by one of these punishments alone :

1) Whoever incites discrimination, hatred, or violence against a person on account of his race¹², colour, descent, origin¹³, or nationality in the circumstances given in article 444 of the Penal Code¹⁴.

2) Whoever incites discrimination, segregation, hatred, or violence against a group, community, or the members of it on account of the race, colour, descent, origin, or nationality of its members, or some of them, in the circumstances given in article 444 of the Penal Code.

11. The penalties were substantially raised by the amendment of 1994. The fact that these offences now carry a maximum penalty of 1 year means that they are 'arrestable offences' and that detention on remand is theoretically possible. It is also to be noted that in Belgium the fines mentioned in the legislation, have to be multiplied by a factor of (at this moment) 200.

12. The term 'race' is generally understood to mean an ethnic group which differentiates itself from others by an entirety of physical and hereditary characteristics representing variations among the species (CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., 5, note 11). A prospective government proposal to amend the 1981 Act would replace the term 'race' by 'so-called race' to stress the fact that the notion of 'race' does not correspond to any scientific reality.

13. This was included to combat anti-Semitism. It is to be noted that the Law doesn't only protect foreigners, but also those of foreign descent who acquired the Belgian nationality. Religion and language, both traditionally controversial political issues in Belgium, have deliberately been excluded from the scope of the 1981 Act.

14. Art. 444 Penal Code describes the circumstances in which the offence of defamation can be committed, i.e. "(...) either in public meetings or places; or in the presence of several people, in a place that is not public but accessible to a number of people who are entitled to meet or visit there; or in any place in the presence of the offended person and in front of witnesses; or through documents, printed or otherwise, illustrations or symbols that have been displayed, distributed, sold, offered for sale, or publicly exhibited; or finally by documents that have not been made public but which have been sent or communicated to several people".

3) *Whoever announces his intention towards discrimination, hatred or violence, against a person on account of his race, colour, descent, origin, or nationality in the circumstances given in article 444 of the Penal Code.*

4) *Whoever announces his intention towards discrimination, hatred, violence, or segregation against a group, community, or the members of it on account of the race, colour, descent, origin, or nationality of its members, or some of them, in the circumstances given in article 444 of the Penal Code.*

The requirement that the offences be committed in the circumstances given in article 444 of the Penal Code, make the punishability of the offences subject to a condition of publicity. Hence, racist insults contained in a letter addressed to one particular person, cannot be punished under this Act¹⁵.

Two types of incitement to discrimination can be punished: the incitement of other persons to commit discrimination and the public announcement of one's own intention to discriminate¹⁶. This means that 'simple' racist insults are not covered by the Belgian legislation on the punishment of racist behaviour. These can still be prosecuted according to the general dispositions of the Penal Code concerning, for instance, defamation (art. 443 et seq.) or insults (art. 448/ art. 561, 7)¹⁷. Also, the fact of expressing opinions showing a racist bias and contempt for foreigners, is not punishable as such. The Court of Appeal in Brussels decided that a plea for the return of foreigners to their country was not necessarily a racist offence¹⁸:

"the return of certain groups of persons to their country of origin does not, in itself, constitute racism, if it is not arbitrarily motivated and if the means used to that end do not foster hate and contempt" ("que le renvoi dans leur pays d'origine de certaines catégories de personnes n'est, en soi, pas constitutif de racisme, à condition que la motivation ne soit pas arbitraire et que les moyens utilisés à cette fin n'attisent pas la haine et le mépris").

In another case, a person was convicted for declaring in public that "they should put all immigrants on a boat or put a bomb under their beds"¹⁹, another for shouting

15. Tribunal correctionnel de Liège, 16 September 1993, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., (148) 154.

16. CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., 9.

17. Cour d'Appel de Liège, 4 June 1992, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., 138.

18. Cour d'Appel de Bruxelles, 4 September 1987, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., (99) 101.

19. Tribunal correctionnel d'Anvers, 14 March 1996, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., 191.

"it stinks, stinking Iranian, dirty Iranian, Saddam's mob, dirty drug pusher, go back to Iran"²⁰. Similarly, convictions were secured in, inter alia, the following cases:

- shouting "dirty Jew, go back to your country" in the middle of a meeting of the town council²¹

- making the Hitler salute while taking the oath in the town council²². The judge stated that

"explicit and voluntary reference to the fascist ideology that praised the supremacy of one race over others and which has undertaken the extermination of said races, entails in itself incitement to hatred, discrimination, violence or segregation as punished by the Law of 30 July 1981" ("que la référence explicite et volontaire à l'idéologie fasciste qui a prôné la suprématie d'une race par rapport à d'autres et a poursuivi l'extermination des dites races implique en soi l'incitation à la haine, la discrimination, la violence ou la ségrégation qui sont sanctionnés par la loi du 30 juillet 1981").

- calling persons of North-African origin 'ratons' (~dirty Arabs)²³

- publicly insulting a woman of Moroccan descent, as well as the entire Moroccan community²⁴

- shouting in a restaurant: "make sure that monkey doesn't touch my food, or I'll bash your head in" and "I can't stand those blackies"²⁵

- insulting a black waitress calling her "blackie" and saying "I reckon that nigger doesn't like to work"²⁶

- refusing to be helped by a doctor of African descent in a hospital²⁷

20. Tribunal correctionnel de Courtrai, 19 August 1998, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 304. Confirmed by Cour d'Appel de Gand, 16 September 1999, www.antiracisme.be.

21. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 20 April 1983, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 84.

22. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 15 July 1996, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 200.

23. Tribunal correctionnel de Charleroi, 23 December 1987, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 103.

24. Tribunal correctionnel d'Audenaarde, 23 October 1995, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 180.

25. Tribunal correctionnel de Turnhout, 5 January 1999, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 331.

26. Tribunal correctionnel de Turnhout, 18 December 1998, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 322.

27. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 30 June 1997, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 246.

- almost systematically insulting Turkish neighbours in the presence of third persons²⁸
- insulting the opposing party after a traffic accident, calling him "black scoundrel" and "black monkey"²⁹
- wilfully humiliating a person of Serbian descent, even after the arrival of the police³⁰

On the other hand, in a case of a quarrel between neighbours, the expression "dirty nigger, return to your country" wasn't deemed punishable, as, according to the judge, both parties were to blame for the escalation³¹.

The punishment of the offences described by article 1 of the Act of 30 July 1981 requires proof of the intention of the offender to bring about certain reactions. This intention need not be focused on certain precise acts, the intention to bring about a general kind of behaviour is sufficient³². It can be noted that some of the judgements mentioned above seem to create a confusion between 'normal' (racist) insults and those inciting to discrimination and other racist behaviour, thus taking the special criminal law beyond its scope. This is probably a consequence of the fact that there is no special incrimination for racist insults carrying higher penalties, tempting embarrassed judges to apply an article that was not intended for this purpose³³. A prospective government proposal would create the possibility to consider the racist motive as an aggravating circumstance to the insult (see *infra*, 3.1.7).

3.1.2. *Supplying or offering of services or goods.*

Contrary to article 1, which incriminates the expression of the intention to discriminate or the incitement to it, article 2 punishes the actual perpetration of discriminatory acts. With this article, the legislator aimed at guaranteeing the right of access to all places and services intended for public use, regardless of the free

28. Tribunal correctionnel de Marche-en-Famenne, 19 June 1998, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 291.

29. Tribunal correctionnel de Louvain, 8 February 1999, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 335.

30. Tribunal correctionnel de Furnes, 20 October 2000, www.antiracisme.be.

31. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 23 December 1983, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 89.

32. Cour de Cassation, 19 May 1993, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 144.

33. BATSELE, D., DAURMONT, O. and HANOTIAU, M., *La lutte contre le racisme et la xénophobie*, Brussels, Nemesis, 1992, 24-26.

or commercial character of the services or goods in question. Where the Act in its original form included a requirement of publicity, this was regarded as an unnecessary impediment and subsequently abolished in 1994.

Art. 2: Whoever, in supplying or offering to supply a service, a good or the enjoyment of it, commits discrimination against a person on account of his race, colour, descent, origin, or nationality shall be punished by a prison sentence of one month to one year and by a fine of fifty francs to one thousand francs, or by one of these punishments alone.

The same punishments shall apply when the discrimination is committed against a group, a community or the members of it, on account of the race, colour, descent, origin, or nationality of its members, or some of them.

The inclusion of "supplying a good or the enjoyment of it" allows for the punishment of racist behaviour consisting in, for instance, the refusal to let certain persons rent a house. The major obstacle to obtain a conviction in this sort of cases will however still be the gathering of solid evidence.

A persistent problem has been formed by the refusal of managers of pubs, dances etc. to grant persons of (visibly) foreign origin access to their premises or to serve them. A landlord was convicted for refusing to serve drinks to a person on racist grounds, since there were no reasons pertaining to his attire, his behaviour or other factors that would have jeopardized the keeping of "a certain standing" in the pub³⁴. Interestingly, the court accepted the testimony of a third person on a second refusal that was 'provoked' by the claimant, considering this action not to constitute a provocation, but simply a means of gathering evidence³⁵. Similarly, the refusal to serve five Sikhs led to a conviction, even if the defendants claimed that their behaviour was not so much inspired by racism as by the negative reactions of the Belgian customers³⁶. If one of the selection criteria to be granted access to a dance consists in being able to show a Belgian identity card, this amounts to a violation of the Act of 1981³⁷. Convictions have also been obtained in the case where a person of Turkish origin was refused access to a dance, while his Belgian girlfriend was allowed in, the accused being

34. Cour d'Appel de Liège, 11 March 1988, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 108.

35. Similarly, video recordings were allowed as evidence in a case about a discotheque. (Tribunal Correctionnel de Hasselt, 10 May 2000, www.racisme.be)

36. Tribunal correctionnel de Hasselt, 27 March 1995, as confirmed by Cour d'Appel d'Anvers, 17 November 1995, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 182.

37. Tribunal correctionnel de Termonde, 21 October 1986, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 97.

unable to advance any objective reasons for their behaviour³⁸. In another case, the judge considered that the "concept of the establishment" the manager of a discotheque claimed to uphold by refusing entry to certain persons, consisted precisely in refusing access to foreigners³⁹.

An acquittal was granted where a supplementary investigation established the number of immigrant clients regularly present and employees of foreign origin in a certain establishment, as well as the fact that the plaintiff had been blacklisted⁴⁰. A woman running a business of moped rental on the Belgian coast was also acquitted for refusing to rent a bike to a young Turk who suddenly started to speak Turkish with his friend⁴¹. The judge considered that:

"The reason why the rent was refused is not the fact of speaking Turkish in itself, but the concern which took possession of the defendant. This concern was inspired by the value of the motorcycle on one hand and the sudden uncertainty about the precise motives of the prospective tenant on the other. Such fear is of course subjective and maybe unfounded, but cannot be viewed as a deliberate form of discrimination." ("De reden dat niet verhuurd werd is immers niet het Turks praten op zich, maar wel de ongerustheid die zich dan van betichte meester maakte. Een ongerustheid die ingegeven werd door enerzijds de waarde van de te verhuren moto en anderzijds de plots ontstane onzekerheid omtrent de precieze bedoelingen van de kandidaat-huurder. Dergelijke vrees is uiteraard subjectief en was misschien ongegrond, maar kan niet als een opzettelijke vorm van discriminatie aanzien worden.")

38. Tribunal correctionnel de Hasselt, 21 November 1996, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 212. The Court accepts that doorkeepers perform "preventative controls" to keep order in the establishment and guarantee the security of the customers. These are considered "objective reasons" justifying a refusal to entry. (Tribunal correctionnel de Hasselt, 10 May 2000, www.racisme.be)

39. Tribunal correctionnel d'Anvers, 26 June 1998, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, (297) 299. Confirmed by Cour d'Appel d'Anvers, 25 April 2000, www.racisme.be.

40. Cour d'Appel d'Anvers, 18 April 1997, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 240.

41. Tribunal correctionnel de Bruges, 25 September 1995, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, (177) 179.

3.1.3. Labour relations

While the Belgian legislator, fearful of "reverse discrimination," specifically refused to include discrimination in professional settings in the original Act of 1981⁴², an article 2bis was introduced in 1994 to address discrimination in labour relations.

Art.2bis: Whoever, in placing people in employment, providing professional training, offering jobs, recruitment, the performance of contracts of employment, or the dismissal of employees, commits discrimination against a person on account of his race, colour, descent, origin, or nationality shall be punished by the punishments given in article 2.

The employer shall bear civil liability for the payment of the fines that his employees or representatives are ordered to pay.

Discrimination against "groups" was not included in this article, which leads to fear that certain acts of discrimination would not be punishable, i.e. collectively dismissing the foreign workers first in times of mass redundancies⁴³. A proposal to amend the legislation on racism currently under preparation by the government would rectify this oversight. For the application of this article, the representative professional organisations have received the competence to act in law, that is, to constitute themselves '*partie civile*' (See *infra*, 4.1.1).

Even if article 2bis did not yet exist at the time, a judgement of the Labour Court of Ghent should be mentioned in this respect⁴⁴. An employer, not known for racist or anti-Semitic sympathies, dismissed an employee who was wrongly considered to be Jewish by an unknown blackmailer. This latter person threatened the factory and the family of the employer unless the supposedly Jewish person was sacked. Hence, the Court estimated that the dismissal was motivated by these threats and not by racist motives and that the legislation on racism could not be applied.

3.1.4. Membership of racist groups or associations.

While the Act of 30 July 1981 does not provide for the dissolution of groups or associations of racist creed, it allows to punish their members on an individual basis.

Art.3: Whoever belongs to a group or association that clearly and repeatedly practices or advocates discrimination or segregation in the circumstances given in the article 444 of the Penal Code, or who lends his assistance to any such group

42. TULKENS, F., "Egalité et discriminations en droit pénal belge", *Revue Internationale de Droit Pénal* 1986, (63) 81-82.

43. STOKX, R., "De vernieuwingen aan de Racismewet: meer dan een laagje vernis?", *Panopticon* 1994, (503) 508.

44. Cour du Travail de Gand, 24 Janvier 1985, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 91.

or association, shall be punished by a prison sentence of one month to one year and by a fine of fifty francs to one thousand francs, or by one of these punishments alone.

To fall within the terms of the law, the group has to function during a certain time and show some structure and durability⁴⁵. Members of racist groups or associations are presumed to know and share the ideology of the organisation. Since the discrimination or segregation has to be practised or advocated "clearly and repeatedly" and in the circumstances of publicity given in art. 444 Penal Code for it to fall within the scope of the law, it can safely be assumed that a member who voluntarily joined this organisation cannot deny in good faith that he was unaware of the real goals of this group. Therefore, it is not necessary to be an active member of the organisation, as long as one is aware of its objectives. Not only members, but also those who lend their assistance to such groups can be punished. There is no doubt that those who give material support to the organisation can be punished on the basis of this article. The incrimination also extends to persons accepting to give a speech, though it would appear difficult to maintain that this would include the authors of speeches that disapprove of racial discrimination.

Charges on the basis of article 3 of the 1981 Act have often confronted courts with the need to consider evidence from different kinds of publications. Some have concluded that this amounted to the examination of a press crime, which benefit from a special régime in Belgium, and declared themselves incompetent, while others came to the opposite conclusion (see further below, 3.2).

While the criminal responsibility of corporations was introduced in the Belgian criminal legislation in 1999⁴⁶, the dissolution of corporations by the Court can only be ordered if it has been established that the corporation was founded with the specific intent of committing the offences of which it has been convicted or has deliberately been averted from its statutory purpose (art. 35, 1 Penal Code). Fines or confiscation can be pronounced for offences intrinsically linked to the realisation of the objectives of the legal person, committed for the protection of its interests or on its account (art. 5 and 7bis PC).

3.1.5. Public officials

Although the Belgian Penal Code already punishes the arbitrary infringement by public officials on the rights and liberties guaranteed by the Constitution (art. 151 PC), the legislators chose to incorporate a specific incrimination in the legislation against racial discrimination:

45. CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 30-31.

46. Law of 4 May 1999.

Art.4: Any civil servant or public official, any bearer or agent of public authority or public power, who in the exercise of his duties commits discrimination against a person on account of his race, colour, descent, origin or nationality, or who arbitrarily denies any person the exercise of a right or liberty that he may claim, shall be punished by a prison sentence of two months to two years.

The same punishments shall apply when the facts are perpetrated against a group, a community or the members of it on account of the race, colour, descent, origin, or nationality of its members or some of them.

If the accused shows that he acted on the orders of his superiors, in matters that come under their authority and in which he was in a subordinate position with respect to them, the punishments shall only be applied to the superiors who gave the orders.

If civil servants or public officials are accused of having ordered, allowed or facilitated the above-mentioned arbitrary acts, and if they claim that their signature was obtained unawares, they shall be required in such a case to stop the act and to denounce the guilty party, otherwise proceedings shall be taken against him personally.

If one of the above-mentioned arbitrary acts is committed by means of the false signature of a public official, the perpetrators of the forgery and those who made fraudulent or malicious use of it shall be punished by ten to fifteen years of hard labour.

It was the intention of the legislators to include all those who work for the public administration, with no distinction as to the nature of their employment, position, grade or other factors. Private persons charged with public services seem, however, to be excluded⁴⁷. The notion of "arbitrary" denial of the exercise of rights or liberties is likewise broad and, according to the parliamentary documents, includes behaviour inspired by whim, ill will, over zealotry, misconception of one's duties, occupational disability, egocentrism or ideological conceptions. Moreover, the protection of art. 4 concerns all rights and liberties the victim can validly claim, while the general rule found in art. 151 PC only extends to the "rights and liberties guaranteed by the Constitution". The will of the legislators to severely curb racist discrimination by public officials is also witnessed by the substantially higher penalties with the exclusion of fines in favour of prison sentences. The use of the false signature of a public official is an aggravating circumstance.

By analogy with the general principles of criminal law, the official who committed the offence due to an order of a hierarchical superior that was apparently legal, will be excused and the superior will be punished instead (art. 4,3). For this

47. BATSELE, D., DAURMONT, O. and HANOTIAU, M., o.c., 73.

excuse to be applicable, it is required that the order be given in a hierarchical relation, that the superior was in fact competent to give such an order and that the order was not manifestly illegal (in which case the subordinate would have to disobey).

A few rather well publicised cases on racial discrimination by public officers concerned acts committed by Belgian paratroopers during a UN 'peace-keeping' mission in Somalia. In one case, the Court Marshall could not establish if the acts (swinging a Somali child over a bonfire) had been motivated by racist feelings and acquitted the accused⁴⁸. In another case, however, a sergeant was convicted on the basis of article 4 for forcing a Muslim child to eat pork, thus violating the child's religious rights and personal integrity⁴⁹.

3.1.6. Associations to act in law

Article 5 of the Act of 30 July 1980 grants the right to act in law (*in rechte optreden/ ester en justice*) to certain institutions and associations in all legal disputes that the application of this Act gives rise to, when their statutory aims are compromised. Most importantly, this creates the possibility to use the mechanism of the *constitution de partie civile* (see supra, 2.1.1) and thus to set the wheels of justice in motion. This particular legal disposition will be discussed more extensively below (4.1.1).

3.1.7. Proposals for new legislation.

The government is currently preparing a proposal to be presented to parliament that would amend the 1981 Act once again. As has already been mentioned, this initiative would amend art. 1, 2, 2bis and 4, replacing the notion of 'race' by 'so-called race' and including discrimination vis-à-vis groups in the workplace in the act.

A proposed article 5ter would create a new aggravating circumstance, allowing the judges to double the penalties if a racist motive is involved in certain criminal behavior. This would be regarded as an aggravating circumstance for such offences as indecent assault, rape, manslaughter, assault and battery, non-assistance of persons in danger, abduction and sequestration of minors, insults, violation of a grave and damaging real estate.

Other prospective legislation is currently before parliament. The Bill on the Fight against Discrimination⁵⁰ would introduce a comprehensive act concerning direct and indirect discrimination based on gender, race, colour, descent or national or

48. Cour militaire de Bruxelles, 17 December 1997, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, (252) 255-257.

49. Cour militaire de Bruxelles, 7 Mai 1998, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, (279) 285.

50. This can be retrieved on www.antiracisme.be.

ethnic origin, sexual orientation, marital status, birth, age, belief or philosophy, present or future medical condition, handicaps or physical characteristics. Incitement to discrimination on any of these grounds would be punishable, as well as announcing one's intention to do so. These motives would also constitute aggravating circumstances for the offences already mentioned in the previous paragraph.

3.2. *Limitations on the freedom of expression.*

3.2.2. *The special regime for racist press crimes.*

Since 1831, Belgium has known a particular regime for the punishment of so-called "press-crimes". For historical reasons, these were granted the privilege of trial by jury, together with political crimes (and later also the most serious common offences)⁵¹. This means that these crimes can only be judged by the assize court (*Hof van Assisen/ Cour d'Assises*) which comprises twelve lay judges who have to decide on the question of guilt. The assize procedure is cumbersome, expensive and slow and the public ministry tries to submit few cases as possible to the jury. This is usually not a problem with common offences that can be submitted to the normal criminal courts using a technique known as "correctionalisation."⁵² Political and press-crimes, however, have been exclusively assigned to the assize court by the Constitution (art. 150).

This reluctance to use jury trial has caused a quasi-immunity for press-crimes in Belgium for at least half a century. One notable exception occurred when, in 1994, members of the Party of the "Forces Nouvelles" were brought before the Assize Court of Mons for violations of the Act of 30 July 1981. They were eventually convicted, not for press crimes, but for membership in a racist association⁵³. This case was, however, the exception that confirms the rule. The existence of a press-crime would usually secure a quasi-impunity for the accused, the criminal courts declaring themselves incompetent. It can be noted that some courts used a subterfuge to judge cases that could be considered press-crimes, reasoning that the court did not examine the publications, but only used them as evidence to establish whether a group or association had a racist character⁵⁴. In

51. See VAN DEN WYNGAERT, C. (ed.), *o.c.*, 2 and 11-12.

52. See VAN DEN WYNGAERT, C. (ed.), *o.c.*, 32-33.

53. Cour d'Assises de Mons, 28 June 1994, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 168.

54. Cour d'Appel de Liège, 26 March 1997, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 221, contra Tribunal correctionnel de Bruxelles, 6 September 1994, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 171.

any case, the special regime for press-crimes granted factual impunity to a large number of offences.

The solution that was chosen to solve this problem resulted in an amendment to the Constitution, explicitly removing racist press-crimes from the protection afforded press-crimes.

Article 150 of the Belgian Constitution reads as follows:

*The jury is established for all criminal matters, in addition to issues of political and press offences, except for press offences that are inspired by racism or xenophobia*⁵⁵.

This amendment created a distinction between 'normal' press-crimes and racist press-crimes, the first still benefiting from the protection mechanism instituted in 1831, the latter now being judged by the normal criminal courts together with other common offences. This situation has been met with some criticism by several commentators who would have preferred a comprehensive reform of the role of the jury concerning press crimes⁵⁶. The first relevant judgement after this amendment is interesting⁵⁷. A militant of the party "Vlaams Blok" was convicted for distributing racist messages on the Internet in newsgroups. Oddly, the Court estimated that this amounted to a press-crime, while the new media have traditionally been excluded from the protection of the regime for press-crimes according to the case-law of the *Cour de Cassation*. This qualification was, in any case, not relevant any more to decide on the competence of the Court after the amendment of art. 150 in 1999.

3.2.1. Act of 23 March, 1995 on punishing the denial, minimisation justification or approval of the genocide perpetrated by the German National Socialist Regime during the Second World War.

In 1995, legislation was adopted to punish revisionism. Belgium was in fact rather late in doing this compared to the surrounding countries and was fast becoming a destination of choice for revisionist authors and their products⁵⁸. The punishable behaviour consists in the public denial, gross minimisation, justification or approval of the genocide perpetrated by Nazi Germany against the Jewish and Gypsy peoples:

55. As amended by the law of 7 May 1999, published 29 May 1999.

56. See the references in BATSELÉ, D., "Racisme et liberté d'expression. Examen de législation et de jurisprudence belges", *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme* 2001, (321) 329-331.

57. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 22 December 1999, www.antiracisme.be. Confirmed by Cour d'Appel de Bruxelles, 27 June 2000, www.antiracisme.be.

58. BLERO, B., "La répression légale du révisionnisme", *Journal des Tribunaux* 1996, (333) 334.

Article 1. *Whoever, in the circumstances given in article 444 of the Penal Code denies, grossly minimises, attempts to justify, or approves the genocide committed by the German National Socialist Regime during the Second World War shall be punished by a prison sentence of eight days to one year, and by a fine of twenty six francs to five thousand francs.*

For the application of the previous paragraph, the term genocide is meant in the sense of article 2 of the International Treaty of 9 December 1948 on preventing and combating genocide.

In the event of repetitions, the guilty party may in addition have his civic rights suspended in accordance with article 33 of the Penal Code.

Art.2. *In the event of a conviction on account of a violation under this Act, it may be ordered that the judgement, in its entirety or an excerpt of it, is published in one or more newspapers, and is displayed, to the charge of the guilty party.*

(...)

Art. 4. *The Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, as well as any association that at the time of the facts had had a legal personality for at least five years, and which, on the grounds of its statutes, has the objective of defending moral interests and the honour of the resistance or the deported, may act in law in all legal disputes arising from the application of this Act.*

Evidently, the application of this Act has been greatly facilitated by the amendment to art. 150 of the Constitution. In November 2000, a man was convicted for distributing to libraries in Brussels the review "Final Conflict", which published, amongst others, a revisionist article⁵⁹. The Court also reminded the librarians of their duty to make certain they don't sell illegal publications.

4. Reparation For Victims Of Acts Of Racism And Racial Discrimination

Similarly to other crimes which constitute at the same time a criminal offence and a civil wrong, acts of racism under the 1981 Act can give rise to two possible proceedings: tort proceedings before criminal courts and before civil courts (cf. supra, 2).

59. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 7 November 2000, www.antiracisme.be .

4.1. Reparation proceedings before criminal courts

4.1.1. Persons and entities entitled to bring a civil claim

As explained above, victims can bring a civil action before a criminal court, which will then decide on both the criminal and the civil aspects of the case. The 1981 Act has created an additional category of civil claimants. Under article 5 of the Law:

“Any public utility institution and any associations that, on the days of the fact, had been incorporated for at least five years, with the exception of the Centre for Equal Opportunities and Combating Racism which is not bound by such a period, and whose statutory objective is to defend human rights or to combat discrimination, may act in law in all legal disputes that the Application of this Act gives rise to, when their statutory aims are compromised”.

As our survey of jurisprudence will show, several associations have made use of this provision to constitute themselves *partie civile* and have been awarded moral damages in court.

For the application of article 2 of the 1981 Act, which deals with discrimination in the area of employment (including job offers, professional training, recruitment, dismissal of employees), article 5 of the Act also allows representative employee and employer organisations, representative professional organisations and representative organisations of the self-employed to act in law (*ester en justice*).

The Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism (hereafter: the Centre) was specifically created to promote equal opportunity policies and practices and to combat all forms of racial discrimination and related forms of intolerance. The tasks of the centre, which is independent but reports to the Prime Minister on a yearly basis, include the monitoring of the application of the 1981 Act. To do so, the Centre is qualified to take any legal dispute that falls under the application of the 1981 Act to court⁶⁰.

Generally, as reported above, under Belgian legislation, it is not possible for victim organisations or other public interest groups to participate in judicial proceedings by way of an *actio popularis*. The 1981 Act was the first notable exception to this rule. Advocates of the provision under Article 5 referred to the general reluctance and fear on behalf of the victims to initiate proceedings on their own. Others opposed this technique since it would erode the public prosecutor's monopoly in safeguarding the public interest⁶¹. There is one

60. Article 3, para. 4 of the Act of February 15, 1993 pertaining to the foundation of a Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism.

61. See also C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht and Strafprocesrecht. In hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 1998, 613-617.

precondition to the involvement of the Centre or other associations as civil claimants: their claim will be admissible only if it demonstrates that it has obtained the consent of the direct victims⁶².

4.1.2. Jurisprudence

This analysis can by no means claim to cover all relevant jurisprudence. It is primarily based on the jurisprudence published by the Centre, both in its May 1999 publication⁶³ and on its website⁶⁴, updated until early 2001.

a) General observations

Compared to the total number of cases brought before the criminal courts (see above), civil claims are brought in a large majority of cases. In most of them, the victim, together with one or more associations, constitutes itself *partie civile*. For the year 1999, the Centre constituted itself *partie civile* in 18 cases (in about the same number of cases, the Centre filed a complaint without *constitution de partie civile*).

In the case of associations constituting themselves *partie civile*, the admissibility depends on three elements: their statutory objective, a period of five years of legal existence (this condition does not apply to the Centre) and the consent of the direct victim. In the jurisprudence under analysis, no admissibility problems seem to have arisen regarding the participation of associations in the proceedings. The associations that have participated include generalist anti-racism movements, such as the MRAX (*Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie*) as well as specific interest groups with a more narrowly defined statutory mandate, such as the coordinating committee of Jewish movements (*Comité de coordination des organisations juives de Belgique, CCOJB*).

In the case⁶⁵ of natural persons constituting themselves *partie civile*, admissibility issues have arisen. In a case against candidates on the list of a party (*Parti des*

62. Article 5, *in fine*. Nevertheless, it seems wrong to interpret Article 5 *in fine*, as saying that the direct victim is transferring the exercise of its own legal right to the association (contra: CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *La loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie. Jurisprudence*, Bruxelles, 1999, 35). In fact, in most cases, direct victims are acting alongside the associations as civil claimants.

63. CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *La loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie. Jurisprudence*, Bruxelles, 1999, 392p.

64. <http://www.antiracisme.be/>

65. Chambre des mises en accusation de Liège, 28 March 1991, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 112-125.

Forces Nouvelles - PFN) which advocates discrimination between European and non-European immigrants, 162 persons had constituted themselves *partie civile*. Among them were non-European immigrants, European immigrants and Belgian nationals. As far as the two latter categories of persons are concerned, the court of indictment ("*chambre des mises en accusation*", "*kamer van inbeschuldigingstelling*") found that they did not have real and personal damage which would justify their *constitution de partie civile*:

"one may nevertheless raise questions with regard to the personal and real damage from which the civil claimants claim to have suffered in order to justify their legal action" ("*Qu'on peut néanmoins s'interroger dès à présent sur le préjudice personnel et actuel que les parties civiles prétendent subir pour justifier de leur constitution*")

The court of indictment adds that, given their European or Belgian nationality, non of them is directly targeted by the PFN programme. The fact that the criminal offences hurt them in their humanist and democratic convictions, does not suffice.

"*Que le motif évoqué, à savoir que les infractions les heurtent dans leur conviction humaniste et démocratique, ne paraît pas rencontrer le prescrit de la loi.*"

In the same case, the Criminal court⁶⁶ confirms the ruling of the Court of Indictment, in saying that the legal claim to obtain reparation should be reserved only to those parties who have themselves been hurt in their personal interests. The mere reference to their active commitment for human rights and mutual respect does not suffice. In case the motive behind the civil claim can be reduced to an interest in the upholding of the law and the prosecution of persons committing a criminal offence, the claim should be rejected since these interests are taken care of by the public prosecution department:

"*Attendu que l'action en réparation n'appartient qu'à une personne lésée dans un intérêt qui lui est particulier;*

Attendu que l'action civile doit être rejetée lorsque le seul motif de son internement se réduit à un intérêt à la répression de l'infraction;

Attendu qu'en l'espèce les parties civiles personnes physiques ne justifient pas, par la seule référence à leur souci de combat pour les droits de l'homme et pour le respect d'autrui, l'existence d'un intérêt propre qui a pu être lésé par agissements des inculpés;

Qu'en l'absence d'un préjudice personnel subi par ces parties civiles, leurs actions ne sont pas fondées, la défense de leurs intérêts ayant été suffisamment prise en charge par le Ministère Public"

66. Tribunal correctionnel de Liège, 22 June 1993, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, (221) 235.

b) *The nature of the damage*

In some cases, the acts constituting a criminal offence under the 1981 Act constitute at the same time other criminal offences, for instance resulting in physical suffering or impairment, of which the damage is relatively easily verifiable and measurable, for instance through medical certificates.

However, under the 1981 Act itself, the damage incurred by the victims is in many cases not easily objectively verifiable. Courts have nevertheless tried to define the damage (primarily moral damage) which results from the criminal acts.

In a case⁶⁷ against a pub owner who refused to serve five people of Pakistani origin and ordered them to leave the pub, the Court, in assessing the moral damage of the victims, noted that:

"the infringement of the mental integrity of people who are refugees or who are hoping to find a better life or a more comfortable way of living, and who are time and time again experiencing exclusion, must be extremely painful" ("overwegende dat de aantasting van de psychische integriteit van mensen die op de vlucht zijn of op zoek naar een beter leven of materiële welstand, doch steeds moeten ervaren te worden uitgesloten, zeer pijnlijk is")

In the same case, the Court also defined the moral damage suffered by the Centre. Referring to the latter's statutory objective, the Court noted that:

"the acts of the accused despised the objectives of the civil claimant and rendered the realisation of these objectives more difficult, as a result of which the civil claimant has suffered a personal damage due to the injury caused to her legitimate interests;

the reparation of the damage of the civil claimant is intended to draw the attention of the accused to the fact that their behaviour is contrary to the objectives of the civil claimant;

that the compensation which they should pay is rather symbolic"

("dat door de daden van beklaagden de doelstellingen van de burgerlijke partij werden misprezen en de realisatie van deze doelstellingen werd bemoeilijkt, zodat de burgerlijke partij hierdoor een persoonlijke schade lijdt omdat haar rechtmatige belangen werden geschaad;

dat het herstel van de schade van de burgerlijke partij tot doel heeft en hierin bestaat namelijk de aandacht van beklaagden te trekken dat hun handelen in strijd is met de doelstellingen van de burgerlijke partij;

dat de door beklaagden te betalen vergoeding dan ook eerder symbolisch is")

67. Tribunal correctionnel de Hasselt, 27 March 1995, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, o.c., (182) 185-189.

The Court rejected the Centre's claim for material damages, noting that its administrative costs were incurred as a result of the activities it was supposed to conduct in line with its statutory objectives.

In a case⁶⁶ against an accused who physically assaulted a person of Kurdish origin, while telling him publicly to go back home, the Court distinguished two types of moral damages. On the one hand, moral damages were awarded for pain and suffering during a period of temporary inability to work. On the other hand, moral damages were awarded for "lost satisfaction and loss of enjoyment of life"⁶⁷ ("genoegenschade en verlies aan levensvreugde"). The Court noted that the events:

"must have strongly shocked and morally hurt the civil claimant. Nobody in a democratic society needs to walk down the streets while fearing for his physical integrity simply because of his opinion or colour" ("de burgerlijk partij toch zwaar geschokt en moreel moet aangetast hebben. Niemand hoort in een democratische rechtsstaat met vrees voor zijn fysieke integriteit over straat te lopen louter omwille van zijn opinie of huidskleur")

c) The nature of reparation and the amount of compensation

In almost all cases, the court reduces the rights of the civil parties to a monetary compensation, the amount of which widely varies, as will be demonstrated below.

In some rare occasions, some other elements of the right to reparation are also taken into account. In a case against a politician who insulted a Jewish member of the municipality council of Brussels during a public hearing of the council, the Court found that:

"it is important that the reparation of the damage caused by the insult takes place sufficiently timely" ("il importe que la réparation du prejudice engendrer par l'injure ait lieu à un moment où elle possède encore un caractère d'actualité")

Not only did the Court stress the element of time, it also argued that punishment is needed to repair the harm. In doing so, the Court acted in line with the notion of reparation which has been developed by the Special Rapporteurs of the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights and the Commission on Human Rights of the United Nations. In their draft Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation, they

68. Tribunal correctionnel de Bruges, 30 June 1997, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 242.

69. Loss of enjoyment of life is also an element in the concept of *proyecto de vida* ("life project"), which the Inter-American Court on Human Rights developed in its 1998 reparation judgment in *Loayza Tamayo v. Peru* (see, in more detail, SHELTON, D., *Remedies in international human rights law*, Oxford, Oxford University Press, 1999, 229-231).

distinguish between (a) restitution, (b) compensation, (c) rehabilitation and (d) satisfaction and guarantees of non-repetition, the latter category including “judicial or administrative sanctions against persons responsible for the violations”⁶⁸. The Court noted that:

“only a rapid trial and condemnation of the accused before a criminal judicial instance is able to repair the damage caused to the claimant” (“seule une comparution et une condamnation rapide du cite devant les juridictions répressives seront de nature à apporter au requérant la réparation de son dommage”)

The amounts awarded to compensate moral damages vary importantly. In a majority of cases⁶⁹, the monetary compensation, both for the direct victim and for the association which constituted itself *partie civile*, is purely symbolic and limited to one Belgian Franc⁷⁰. The amounts awarded generally range from 1,000 to 100,000 Belgian Francs. The latter amount has, in different cases, been awarded to both direct victims and associations. Generally, when, in the same case, both the direct victim and an association intervene as civil claimants, the amount awarded to the direct victim is superior to the amount awarded to the association. For instance, in the above-mentioned case⁷¹ of a racist attack against a person of Kurdish origin, the Court awarded a total of 18,000 BF to the direct victim for moral damages, and 1,000 BF to the Centre (instead of the 10,000 BF it had claimed). Exceptionally, the amount awarded to an association exceeds the amount awarded to the direct victims. For instance, in a case against the owner of a dance hall who repeatedly refused access to three visitors of Moroccan origin, the Centre was awarded 70,000 BF (20,000 BF for material damage and 50,000 BF for moral damage), while the three direct victims were awarded either 20,000 or 30,000 BF as moral damages, depending on the number of times they were refused access. On appeal⁷², the amount awarded to the Centre for moral damages was reduced to 1 BF. The claim for compensation of material damage was rejected, the Court considering that the administrative costs to the Centre were incurred as a result of the activities it was supposed to conduct in line with its statutory objectives (cf. *supra*).

In a case against a political activist who was convicted of the electronic distribution of racist messages through the Internet, the Court, in first instance,

70. See UN Doc. E/CN.4/2000/62 of 18 January 2000

71. See, for instance, Cour d'Appel de Bruxelles, 8 novembre 1991, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 131-137.

72. One Euro equals 40,3399 Belgian Francs.

73. See footnote number 68.

74. Cour d' Appel d'Anvers, 25 April 2000, www.antiracisme.be.

awarded 100.000 BF to the Centre as moral damages. In doing so, the Court took into account “*the hateful relentlessness*” (“*l’acharnement haineux*”) systematically targeted against the director of the Centre. On appeal, the amount of damages was reduced to 1 BF, since the Court in first instance could not consider the said relentlessness to be part of the criminal offence⁷⁵.

In several cases, in addition to financial compensation, the Court also ordered publication of the judgment in one or more widely spread newspapers. In some cases, however, civil claimants’ requests to publish the judgment have been rejected, primarily because of arguments related to public order and peace. In a case⁷⁶ against people publicly insulting persons because of their North African origin, the judge refused to order the publication of the judgment, noting that the 1981 Act does not explicitly provide for this sanction and because of the young age of the convict. In a case⁷⁷ against members of ASSAULT, convicted under article 3 for belonging or lending assistance to a group or association that clearly and repeatedly practices or advocates discrimination or segregation, the judge refused to order the publication of the judgment because of “*the risk of heated passions*” (“*le risque d’attiser les passions*”). In the above-mentioned case⁷⁸ against *Parti des Forces Nouvelles* members, the Court did not order publication because of the period of time lapsed since the events and because of public peace (“*eu égard à l’ancienneté des faits et à la paix publique*”).

4.2. Reparation proceedings before civil courts

4.2.1. Introduction

In line with the general legislation on torts, victims of acts of racism and racial discrimination may choose to bring a claim for damages before a civil court. As mentioned above, in case the criminal proceedings are still pending (or get started during the civil proceedings), the procedure before the civil court will be suspended until the criminal court has rendered its judgment.

One of the main differences between both procedures is related to the burden of proof. The civil procedure offers both (1) disadvantages and (2) possible advantages to the alleged victim:

(1) In both the criminal procedure and the civil procedure, the victim must prove his or her damage and the causal link with the acts committed. However, in the

75. Tribunal correctionnel de Bruxelles, 22 December 1999 and Cour d’Appel de Bruxelles, 27 June 2000, www.antiracisme.be.

76. Tribunal correctionnel de Charleroi, 23 December 1987, cited in CENTRE POUR L’EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 103-105.

77. Tribunal correctionnel de Namur, 23 September 1993, cited in CENTRE POUR L’EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 157-167.

78. See footnote number 65.

criminal proceedings, the proof of tort stems automatically from the judicial finding that a criminal offence has been committed. On the contrary, in the civil procedure, the alleged victim will also need to prove the tort.

(2) In the criminal procedure, the rights of the accused obviously include a presumption of innocence (Article 6, para. 2 of the European Convention on Human Rights). In a case⁷⁹ against the owner of a bike rental shop who refused to rent a motorbike to a person of Turkish origin, after the latter started communicating with another person in Turkish, the Court found that the prosecutor did not prove that the refusal was based on discrimination rather than on the owner's fear that the motorbike might not be returned to the shop. The Court noted that "*in the particular case, there is doubt which should be interpreted to the advantage of the accused*" ("*dat er terzake twijfel is die in het voordeel van de betichte moet uitgelegd worden*")⁸⁰. The difficulties related to the burden of proof of the racist motivation behind some apparently racist acts is mentioned as one of the main difficulties to implement the 1981 Act and, as a consequence, as one the arguments for the above-mentioned current legislative initiative, which we will further develop below insofar as the aspect of reparation is concerned. The Bill includes a reversed burden of proof in the context of civil proceedings.

4.2.2. *The Bill on the Fight against Discrimination*

It was indicated above how current legislative initiatives seek, *inter alia*, to strengthen the criminal legal aspects of the Belgian legislation against racism and racial discrimination. The Bill on the Fight against Discrimination also provides for additional powers of the presidents of the Civil courts (*rechtbank van eerste aanleg/ tribunal de première instance*), *casu quo* the Labour courts (*arbeidsrechtbank/ tribunal du travail*) and Commercial courts (*handelsrechtbank/ tribunal de commerce*), in the case of discrimination on the basis of gender, so-called race, colour, descent, national or ethnic origin, sexual orientation, civil status, birth, age, physical disability, religion, etcetera⁸¹.

At the initiative of the public prosecutor, or of the victim of the discrimination, or of the Centre or other associations which meet the conditions under Article 12 of the Bill⁸², the president of the Court can formally register the commission of the acts which are contrary to the law and order their cessation (Article 10, para.1). The

79. Tribunal correctionnel de Bruges, 25 September 1995, cited in CENTRE POUR L'EGALITE DES CHANCES ET LA LUTTE CONTRE LE RACISME, *o.c.*, 177-179.

80. See also the text accompanying note 41.

81. As mentioned above, the Bill includes a range of discrimination grounds which is much wider than the 1981 Act.

82. These conditions are identical to the ones under the 1981 Act, including the need to act with the consent of the direct victim.

president can also order the publication of his decision, if the publication can contribute to the cessation of the acts (Article 10, para.2). The summary procedure ("*comme en référé*") will apply to this request (Article 13, para.2); the Bill also allows the president of the Court to impose "*une astreinte*" (an amount to be paid in case of non-compliance with a judicial order) which the author of the discrimination should pay in case the discriminatory behaviour continues, irrespective of the compensation which the victim may claim. In its advice on the Bill, the Council of State questions the possibility of the president imposing the payment of damages in the context of summary proceedings, which are in fact designed to cease the wrongful behaviour as quickly as possible and which therefore hardly allow for sufficient time to prove the damage and the causal link. At the time of writing, it is unclear whether the legislator will incorporate these concerns in a new version of the Bill.

As far as civil proceedings are concerned, the Bill, in Article 10, reverses the burden of proof. When the victim or the Centre or one of the other associations submit information, such as statistical data or situation tests ("*test de situation*") - for the establishment of which the alleged victim will be able to call upon the services of a bailiff ("*huissier de justice*") -, which indicates that there is reason to believe that direct or indirect discrimination is taking place, then the defendant needs to prove that this is not the case.

BIJLAGE 3

Jean-Marie Le Pen condamné à Nice pour des propos sur les Roms

Le tribunal correctionnel de Nice a condamné mercredi Jean-Marie Le Pen à 5.000 euros d'amende pour "provocation à la haine et à la discrimination ethniques" pour des propos discriminatoires à l'égard des Roms, tenus en 2013.

Le même jour, l'ancien président du Front national a aussi été condamné par le tribunal correctionnel de Paris à 30.000 euros d'amende pour avoir de nouveau qualifié, il y a un an, les chambres à gaz de "détail" de l'histoire de la Seconde Guerre mondiale.

À Nice, la justice a en outre condamné M. Le Pen à verser 1.000 euros à chacune des parties civiles représentées par les associations SOS Racisme, Ligue des droits de l'homme et Prales (pour la défense des droits des Roms). Une peine de 25.000 euros d'amende avait été requise à l'audience le 18 février.

Jean-Marie Le Pen, qui n'était pas présent au délibéré, pas plus que son avocat, a dix jours pour faire appel.

Les propos reprochés au co-fondateur du Front national remontent au 4 juillet 2013 à l'occasion d'une réunion publique à Nice. "Vous avez quelques soucis, paraît-il, avec quelques centaines de Roms qui ont dans la ville une présence urticante et d'ions odorante. Ceci n'est que le petit morceau de l'iceberg", avait-il déclaré. Avant de poursuivre : "Je vous annonce que dans le courant de l'année 2014, il viendra à Nice 50.000 Roms au moins. Puisqu'à partir du 1er janvier, les 12 millions de Roms qui sont situés en Roumanie, en Bulgarie et en Hongrie auront la possibilité de s'établir dans tous les pays de l'Europe".

L'avocate de SOS Racisme, Patricia Suld, s'est félicitée mercredi du jugement "parce qu'on ne doit pas laisser de tels propos impunis", tout en regrettant que la sanction financière et les dommages et intérêts n'aient pas été plus lourds.

Jean-Marie Le Pen avait déjà été condamné à 5.000 euros d'amende par le tribunal correctionnel de Paris le 14 novembre 2013, pour d'autres propos visant les Roms, quand en 2012 il leur avait fait dire, devant des militants : "Nous, nous sommes les oiseaux, nous volons naturellement". Le jugement avait été confirmé par la cour d'appel de Paris le 24 novembre 2014 puis était devenu définitif le 1er mars 2016 après le rejet de son pourvoi en cassation.

AFP

